

Organizacija Brodske pukovnije s posebnim osvrtom na Babogredsku i Drenovačku satniju

Gašparović, Marija

Master's thesis / Diplomski rad

2013

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:812048>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Diplomski studij: Pedagogija – povijest

Marija Gašparović

**Organizacija Brodske pukovnije s posebnim osvrtom na
Babogredsku i Drenovačku satniju**

Diplomski rad
Mentor: prof. dr. sc. Ivan Balta
Osijek, 2013.

Sažetak

U radu se govori o organizaciji Brodske pukovnije s posebnim osvrtom na dvije satnije navedene pukovnije: Babogredsku i Drenovačku. Rad započinje opisivanjem nastanka Vojne granice na području Slavonije te govori o njenoj početnoj organizaciji. Nadalje, govori o događanjima u Habsburškoj Monarhiji koja su uvjetovali reorganizaciju Vojne granice i stvaranje Brodske pukovnije, kao i osnivanje i razvoj Babogredske i Drenovačke satnije. U radu definiran teritorij Brodske pukovnije i daljnje reorganiziranje Brodske pukovnije. Navode se sve instance uprave Brodskom pukovnijom i navedenim satnijama. U radu se također govori o životu stanovnika Vojne granice, a područja iz života stanovnika o kojima se u radu govori jesu kućne zadruge kao oblik života karakterističan za ovo područje i razdoblje, vojna lena, rabota i kontribucija, tjelesna kazna i odijevanje graničara. Od organizacijskih pothvata uprave Vojnom granicom obrađeno je područje školstva, obrta, trgovine i sanitarnog kordona na razini Brodske pukovnije ali i na razinama navedenih satnija.

KLJUČNE RIJEČI: Vojna granica, Brodska pukovnija, Babogredska satnija, Drenovačka satnija

Sažetak.....	1
1. Uvod.....	3
2. Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702. Godine.....	4
3. Uvjeti nastanka Brodske pukovnije.....	7
3.1.Osnivanje i razvoj Babogredske satnije.....	9
3.2.Osnivanje i razvoj Drenovačke satnije	10
3.3.Reorganizacija pukovnija.....	11
4. Granice Brodske pukovnije.....	15
5. Upravljanje Brodskom pukovnijom.....	16
5.1.Upravljanje satnijama.....	17
5.1.1. Upravljanje Babogredskom satnijom.....	19
5.1.2. Upravljanje Drenovačkom satnijom.....	19
6. Život stanovnika Vojne granice.....	20
6.1.Kućne zadruge.....	20
6.2.Vojna lena.....	22
6.3.Rabota i kontribucija.....	24
6.4.Tjelesna kazna.....	25
6.5.Odijevanje graničara.....	25
7. Školstvo u Brodskoj pukovnji.....	27
7.1.Školstvo u Babogredskoj satnji.....	29
6.2.Školstvo u Drenovačkoj satnji.....	30
8. Trgovina u Brodskoj pukovnji.....	32
9. Obrt u Brodskoj pukovnji.....	37
9.1.Obrt u Drenovačkoj i Babogredskoj satnji.....	38
10. Sanitarni kordon u Brodskoj pukovnji.....	39
10.1. Čardaci.....	40
10.1.1. Kordonska služba u Babogredskoj satnji.....	42
10.1.2. Kordonska služba u Drenovačkoj satnji.....	45
11. Zaključak.....	46
LITERATURA.....	47

1. Uvod

Diplomski rad bavi se organizacijom Brodske pukovnije i daje poseban osvrt na Babogredsku i Drenovačku satniju. Cilj ovog diplomskog rada je dati uvid u najvažnije segmente organizacije Brodske pukovnije i obuhvatiti neke od aspekata uplitanja vojne uprave u svakidašnji život graničara te isto potkrijepiti primjerima iz Babogredske i Drenovačke satnije. Rad je organiziran u jedanaest poglavlja. Prvo poglavlje čini sam uvod. Drugo poglavlje govori o odnosu Habsburške Monarhije prema novoosnojenom području od Osmanlija te uvjetima i načinu osnivanja Vojne granice u Slavoniji 1702. godine kao i o upravi koja je stvorena nad tim područjem. Treće poglavlje govori o dolasku na vlast carice Marije Terezije i o njezinim ratnim pohodima koji su uvjetovali reorganizaciju Slavonske vojne granice i stvaranje Brodske pukovnije. Graničari su tada pretvoreni modernu europsku stajaću postrojbu, i samim time ona postaje konkurentnija za ratovanja na europskim bojištima. U ovom poglavlju se još govori o ustroju Babogredske satnije, navedena su sela koja su je uz Babinu Gredu činila. Na isti način govori se i o Drenovačkoj satniji, ali i o specifičnosti Drenovačke satnije koja je 1808. godine prebačena iz Petrovaradinske u Brodsku pukovniju. Na kraju ovog poglavlja govori se o daljem preustroju Slavonske vojne granice a time i same Brodske pukovnije kao njezinog dijela. Sve promjene koje su tada uvedene bile su u smislu poboljšanja učinkovitosti vojske Vojne granice, a vezano s tim i što bolje organizacije uprave nad tim područjem. Četvrto poglavlje govori o granicama i teritoriju koji je zauzimala Brodska pukovnija. Peto poglavlje govori o instancama upravljanja Brodskom pukovnijom i objašnjava kompleksnost uprave ovim područjem. U poglavlju se nadalje govori o svim dužnosnicima koji su brinuli za red u satnijama, te se opisuje način upravljanja Babogredskom i Drenovačkom satnijom. Šesto poglavlje govori o strogo reguliranom životu stanovnika Vojne granice. Prvo se opisuje život stanovništva u kućnim zadrugama, zatim se objašnjava sustav vojnih lena na kojemu se temeljila egzistencija graničarskog stanovništva. Nadalje se objašnjavaju rabota i kontribucija kao načini održavanja reda i oporezivanju u Vojnoj granici. O strogom nadzoru života graničara govori poglavlje o tjelesnoj kazni, ali i isto tako i dio o odijevanu graničara govori o strogoj regulaciji života na Granici. Slijedeća tri poglavlja govore o trima sustavima u vojnoj granici: o školstvu, trgovini i obrtu. I oni su bili strogo regulirani različitim odredbama, a sve je potkrijepljeno primjerima iz Babogredske i Drenovačke satnije. Deseto poglavlje govori o funkciji Granici kao sanitarnog kordona i organizaciji Brodske pukovnije kao sanitarnog kordona. U ovom poglavlju govori se o čardacima na prostu Vojne granice, a osobito na prostoru Babogredske i Drenovačke satnije. Vezano uz to, govori se o kordonskoj službi graničara iz Babogredske i Drenovačke satnije.

2. Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702. godine

Nakon mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine s kojim je završen Veliki bečki rat između Austrije i njezinih saveznika i Osmanskog carstva, Habsburškoj Monarhiji vraćeni su Srijem i Slavonija. Na Bečkom dvoru i sjednicama Dvorske komore ozbiljno se raspravljalo na kojim temeljima i kakvu upravu uspostaviti na tim prostorima. Bečki dvor je bio stajališta da upravu u osvojenim zemljama neće prepustiti matičnim zemljama, odnosno Ugarskoj i Hrvatskoj. Za to su postojala sva razloga. Bečki dvor dotada nije imao tako veliki teritorij osvojen snagom oružja, pa si na taj način daje pravo da bude jedini upravitelj. Drugi razlog se odnosi na utjecaj krune u tim zemljama. Naime, ako bi novi teritorij bio dan pod upravu matičnim zemljama, Beč bi na taj način postao ovisniji o Ugarskoj i Hrvatskoj i zaključcima njihovih sabora, što mu nije bilo u cilju. Bečki dvor nije mogao zauzeti jednak stav prema Ugarskoj i Hrvatskoj. Ugarska je tada bila teritorijalno veća i snažnija država od Hrvatske, koja se tada nalazila u „ostatcima ostataka“. Hrvatske staleže car Leopold I. pridobio je davanjem svečanog obećanja na zajedničkom saboru Hrvatske i Ugarske sazvanom 18. listopada 1687. godine u Pozsonyu (Požunu, Bratislavi). Car je pismeno obećao da će sva novoosvojena mjesta koja su pripadala Hrvatskoj biti njoj i pripojena, te stavljena pod bansku upravu.¹ Ovo obećanje cara ničim nije obvezivalo. On je na taj način nastojao umiriti hrvatsko plemstvo, a za novoosvojena područja imao je sasvim drugi plan. Na sjednici zajedničkog sabora poslanici Ugarske i Hrvatske trebali su riješiti dva krupna pitanja. Trebali su ozakoniti nasljedstvo muškoj lozi Habsburgovaca i priznati za kralja Leopoldova sina Josipa. Nadalje, trebali su ukinuti 31. član Zlatne bule Andrije II. iz 1222., prema kojemu je svakom plemiću pojedinačno ili skupno bilo slobodno ustati riječju i oružjem protiv kralja ako bi kršio odredbe navedene u prethodnim člancima bule te da za takav čin ne mogu biti kažnjeni zbog nevjere. Grof Nikola Drašković prezreo je cilj politike Bečkog dvora, pa je u domu velikaša predložio da se prije izbora budućeg kralja potvrde sva postojeća prava i povlastice Ugarskoj i Hrvatskoj. Razjaren tim prijedlogom, car Leopold je Draškoviću predbacio kako on jedini ne želi priznati njegova sina za kralja. Dan posije Drašković je umro, navodno od srčanog udara. Pod dojmom iznenadne smrti, poslanici su u oba saborska doma jednoglasno prihvatili i ozakonili izbor careva sina Josipa za kralja i ukinuli 31. član Zlatne bule Andrije II. Vjerojatno i ne sluteći poslanici su svojim glasom utrli put Bečkom dvoru za nesmetano uvođenje centralističke i apsolutističke vladavine. Jednako tako i

¹ Ive Mažuran, Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702. godine, Državni arhiv u Osijeku, Osijek 2005., str. 26.

odgodili priključenje Hrvatskoj krajeva oslobođenih ispod osmanske vladavine gotovo za dva stoljeća.²

Vlast na novoosvojenom području preuzima Dvorsko ratno vijeće u Beču, a Dvorska komora na terenu.³ Oni postižu dogovor o podjeli Slavonije na Paoriju tj. Provincijal i Vojnu granicu.⁴ Dana 14. rujna 1700. Bečki dvor izdaje naredbu kojom zapovijeda da se počne s uređenjem Granice u Slavoniji i Srijemu. Za taj posao oformljene su dvije komorske komisije. Jedna je trebala provesti novačenje na području Granice, a druga unovačene graničare pravilno rasporediti po postajama i čardacima.⁵

Jedan od zahtjevnijih i prioritetnijih poslova bilo je premjeravanje zemljišta i uvođenje zemljišnih knjiga te raspodjela vojnih lena, zatim popisivanje graničara i časnika koji su se koristili zemljom u te knjige, a potom i ostalog stanovništva radi ubiranja poreza. Zbog nedoraslosti zahtjevnome poslu i loših vremenskih prilika konačno uređenje Vojne granice moralo je biti odgođeno za godinu dana. Kada su 1701. godine stvoreni povoljni uvjeti, Bečki dvor i Dvorsko ratno vijeće ponovo pristupaju uređenju Slavonije i Granice.⁶ Car Leopold izdaje nalog grofu Caraffi, savjetniku Dvorske komore koji se prethodno nalazio na čelu povjerenstva i već u Slavoniji uspostavio vlast Dvorske komore te razdijelio seosko stanovništvo od vojnika pored Save.⁷ Sada on ponovno odlazi u Slavoniju, po nalogu cara Leopolda 25. rujna 1701. godine. Dobiva novi zadatak, da konačno osnuje Vojnu granicu, te prostorno, društveno i pravno razdvoji Provincijal od Vojne granice. Vojna granica protezat će se od Kraljeve Velike do Beograda pokraj Save u širinu koliko se može za jedan sat hoda prijeći. Svi oni koji budu na tom prostoru izabrani u vojnike-graničare bit će popisani prema mjestima boravka i oslobođeni plaćanja poreza.⁸ Usporedno s tim Caraffa dobiva zadatak da provede i feudalizaciju Slavonije na novim temeljima, da ona bude izvor prihoda za isplatu novčanog dijela plaće budućih graničara i njihovih zapovjednika.⁹ Vlasti Komore nastoje provesti zamisao da stanovništvo u novoosvojenim područjima u vojnim stvarima bude podvrgnuto zapovjednicima, a Komori ili vlastelinu kojemu Komora proda određenu zemlju u sudsko-

² I. Mažuran, Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702. godine, str. 27.

³ Fedor Moačanin, Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787., Vojna krajina, Povijesni pregled-, historiografija-rasprave, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1984., str. 44.

⁴ Čosić, Ivica, Cvelferija u sastavu Slavonske vojne granice 1701.-1808., vlastita naklada, Vrbanja, 2003., str.11.

⁵ Isto, str. 12.

⁶ Isto, str. 12.

⁷ I. Mažuran, Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702.godine, str. 59.

⁸ Isto, str. 54.

⁹ Isto, str. 83.

upravnim i ekonomskim stvarima.¹⁰ Seosko i gradsko stanovništvo izvan Vojne granice i pod upravom Dvorske komore, koje mirno obrađuje i uživa posjede, dužno je plaćati odgovarajući porez u novcu, kojim će se uzdržavati i plaćati graničari.¹¹ Granica je uređena na način da je zapovjedništvo tj. Generalat od Kraljeve Velike do Morovića bilo u Osijeku, a od Morovića do Titela u Petrovaradinu. U proljeće 1702. započeo je premjer i raspodjela zemljišta te novačenje graničara. Taj posao je završen u rujnu iste godine te je Granica konačno zaživjela.¹² 1702. godine na tom novoosvojenom području osnovane su Posavska i Podunavska krajina.¹³

¹⁰ F. Močanin, Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787., str. 44.

¹¹ I. Mažuran, Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702.godine, str. 54.

¹² I. Ćosić, Cvelferija u sastavu Slavonske vojne granice 1701.-1808., str. 13

¹³ F. Močanin, Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787., str. 44.

3. Uvjeti nastanka Brodske pukovnije

Opasnost od budućih ozbiljnih napada Osmanlija prestala je 1739. Beogradskim mirom. Godinu dana poslije umire car Karlo i nasljeđuje ga kći Marija Terezija. Zbog njenog nasljeđivanja habsburškog prijestolja pobunili su se pruski kralj Fridrih II, kojemu su se pridružili Bavarska i Francuska. Tako je započeo Rat za austrijsku baštinu koji je trajao 1740.-1748. Tijekom tog rata, Marija Terezija je uvidjela da su dobra državna organizacija i odlično ustrojena vojska, kakvu su imali njezini suparnici, može bit preduvjet za stabilnu država onoga doba koja može očuvati svoje teritorije i širiti ih. Stoga je ona odlučila reformirati carinski, financijski i vojni sustav Habsburške Monarhije. U ovu reformu ulazila je i reforma Vojne krajine kao dijela carstva koji je davao značajan postotak vojske za ratovanja po Europskim bojištima jer je tada buktio Rat za austrijsku baštinu, a bili su planirani i drugi ratni pohodi.

U razdoblju koje je prethodilo reformi iz 1745. – 1747.,¹⁴ Vojna je granica predstavljala obrambeno područje od Osmanlija. Sredinom 18. stoljeća prestala je opasnost od izravnog Osmanskog napada. Zbog toga, i zbog gore navedenih caričinih ratova, Granica prestaje imati svoju prvotnu svrhu. Slijedeći problem bila je graničarska vojska. Oni nisu bili dovoljno uvježbani za ratovanje sa odlično uvježbanim pruskim pješaštvom. Hrabrost, koja je bila dovoljna za ratovanje protiv Osmanlija, sada se pokazala nedostatnom. Zbog tih su razloga austrijski stratezi odlučili modernizirati organizacijsku strukturu Vojne granice.¹⁵

Reorganizaciju Slavonske granice Dvorsko ratno vijeće povjerilo je generalbojniku Franzu Leopoldu von Engelshofenu. Prethodno boravivši na području Granice kao glavni intendant carske vojske upoznao sa stanjem na Granici, pa je bio najprikladniji za provođenje reformi.¹⁶ Godine 1747. ukinuta je dotadašnja vojno-teritorijalna podjela Vojne granice, odnosno kapetanijski sustav¹⁷, koji je bio nejedinstven i nesrazmjernih veličina po bojnoj snazi te se razvijao se neovisno jedan o drugome.¹⁸ Ustrojena je jedinstvena uprava preko generalkomandi, pukovnija, bataljuna¹⁹ i satnija. Reorganizacija je otpočela još 1745. sa uređenjem Varaždinske generalkomande. Ona je podijeljena na Križevačku i Đurđevačku pukovniju. 1746. Karlovačka

¹⁴ Damir Matanović, O nekim aspektima sanitarnog kordona u Babogredskoj satniji, Godišnjak za kulturu, umjetnost i društvena pitanja 19, Matica hrvatska Vinkovci, 2002., str. 113.

¹⁵ Josip Kljajić, Ustroj Slavonske vojne granice u 18.stoljeću, Glasnik arhiva Slavonije i Baranje 6, Hrvatski institut za povijest, Slavonski Brod, Osijek, 2006., str. 213.

¹⁶ Isto, str. 214.

¹⁷ I. Čosić, Cvelferija u sastavu Slavonske vojne granice 1701.-1808., str. 41.

¹⁸ Karl Kaser, Slobodan seljak i vojnik, II., Naprijed, Zagreb, 1997., str. 13.

¹⁹ Bataljuni su se sastojali od četiri ili šest satnija. Na razini bataljuna nije postojao upravni aparat, nego je bataljun isključivo vojno – taktička jedinica.

generalkomanda podijeljena je na Slunjsku, Ogulinsku, Otočačku i Ličku pukovnicu. 1747. Ustrojene su Slavonka i Banska generalkomanda. Slavonska je podijeljena na tri pješačke pukovnije: Petrovaradinsku, Brodsku i Gradišku te dvije Husarske pukovnije, a Banska na Glinsku i Kostajničku, kasnije na prvu i drugu bansku pukovnicu. Hrvatsko-slavonska vojna granica podijeljena je 11 pukovnicama koje nisu predstavljale samo taktičke vojne postrojbe nego i temeljne upravne jedinice. Pukovnije su imale funkciju održavanja unutarnje ravnoteže povojčanog graničarskog društva.²⁰ One su bile nositelji vojske, uprave, te gospodarske i sudske vlasti. Pukovnije su formirane uglavnom na temelju vojnih razloga, a ne prirodnih granica ili prethodnih upravnih dioba.²¹ Slavonsko-srijemske pješačke pukovnije dobile su imena po tvrđavama: Gradiška, Brodska i Petrovaradinska. Zapovjedništva su bila smještena u Novu Gradišku za Gradišku, Vinkovce za Brodsku i Srijemsku Mitrovicu za Petrovaradinsku pukovnicu. Sjedište Slavonske generalkomade bilo je u Osijeku.²² Brodska pješačka pukovnica bila je sedma²³ A u svom sastavu imala je 12 satnija, kojima su sjedišta bila: Andrijevc, Babina Greda, Cerna, Drenovci, Garčin, Ivankovo, Nijemci, Podrinje, Sikirevci, Trnjani, Vinkovci i Županja.²⁴

Engelshofenov plan u Slavonskoj vojnoj granici nije uspio u cijelosti. Ustroj pukovnicama i prelazak graničara u stalnu vojsku doveo je do niza problema. Najveći problem predstavljao je prevelik broj postrojbi. Novi vojni ustroj bio je skuplji od prethodnoga. Pogriješilo se u raščlanjivanju na pukovnije.²⁵ Pukovnije nije bilo moguće formirati u zadanoj bojnoj snazi. Snaga pukovnicama djelomice je dostigla samo polovicu od predviđene. Posljedica toga bila je da su se po visokoj cijeni morali kupovati vrlo veliki teritoriji da bi se priključili Vojnoj granici, kako bi se za popunu satnija prikupile potrebne obitelji i zemljišni posjedi.²⁶

Godine 1749. ustrojeno je novo povjerenstvo u Beču koje odlučilo ustrojiti slavonske pukovnije prema Hildbargshausenovom obrascu. Ustrojene su tri pješačke pukovnije sa većim brojem ljudi, na način da je ukinuta jedna husarska pukovnica te je njeno ljudstvo pripojeno

²⁰J. Kljajić, Ustroj Slavonske vojne granice u 18.stoljeću, str. 215.

²¹ Iskra Iveljić, Hrvatska povijest u 19.stoljeću - Banska Hrvatska u Vojna krajina od prosvijećenog apsolutizma do 1848.godine, Zagreb, 2010., str. 137.

²² J. Kljajić, Ustroj Slavonske vojne granice u 18.stoljeću, str. 215.

²³ Krunoslav Tkalac, Struktura društva babogredske kompanije i Slavonske vojne granice, Godišnjak 6 Matice Hrvatske, Vinkovci 1968., str. 115. – 116.

²⁴ Rudolf Horvat, Slavonija I i II, Privlačica, Vinkovci 1994., str. 202.

²⁵J. Kljajić, Ustroj Slavonske vojne granice u 18.stoljeću, str. 216.

²⁶ K. Kaser, Slobodan seljak i vojnik, II., str. 10

pješaćkim pukovnijama. No, taj sustav nikada nije bio potpunosti ostvaren jer je iziskivao velika financijska sredstva. Stoga su se pukovnije stalno reorganizirale.²⁷

Posljednji značajni reorganizacijski pothvat izvršio je podmaršal Serelloni 1753. godine. Pukovnije je razdijelio na četiri bataljuna. Svaki bataljun imao je četiri satnije. Osim bataljuna postojale su i dvije satnije grenadira²⁸ i jedan husarski puk.²⁹

Podjelom na pukovnije, moderne vojne formacije, graničari su uključeni u stajaću vojsku te su izjednačeni s vojnicima linijskih pukovnija ostalog dijela Habsburške Monarhije. No, ta jednakost ogledala se ponajprije u obavezi graničara da ratuju na svim ratištima na koja ih vladar pošalje, a znatno manje u koristi koju su imali od vojne službe.³⁰ Drugim riječima, od čuvara granice pretvoreni su u silu koja je sposobna gušiti pobune i nemire po cijeloj Monarhiji, ali istodobno voditi i osvajačke ratove izvan njezinih granica.³¹

3.1. Osnivanje i razvoj Babogredske satnije

Babogredska satnija postojala je od 1747. do 1873. godine. U sedmoj Brodskoj pješaćkoj pukovniji Babogredska satnija nosila je oznaku broja šest. Njezina je teritorijalna nadležnost obuhvaćala sela Babinu Gredu, Gundince i Štitar do 1800. godine kada je Štitar pripojen jedanaestoj Županjskoj satniji.³² Stoga se u prvoj polovini 19. stoljeća Babogredska satnija sastoji samo od sela Babine Grede i Gundinaca. Sjedište satnije najprije je bilo u Gundincima, a ubrzo je premješteno u Babinu Gredu. Područna sela jedne satnije zvala su se „štacije“.³³ 1785. u opisu župa Đakovačke biskupije u Babinoj Gredi ima 2.534 duše. U filijali Šamac 467, a u filijali Kruševica 671. duša. Štacija Gundinci imala je 1435 duša. Za štaticu Štitar nema podataka iz te godine.³⁴

1808. godine prema podacima komisije koju je predvodio generalni direktor Vojne granice nadvojvoda Ludvig, Babina Greda je imala 357 muških glava, a štacija Gundinci 826.

²⁷ J. Kljajić, Ustroj Slavonske vojne granice u 18. stoljeću, str. 217.

²⁸ Vojnici čija je zadaća bacati ručne granate.

²⁹ Isto, str. 217.

³⁰ D. Matanović, O nekim aspektima sanitarnog kordona u Babogredskoj satniji, str. 113.

³¹ J. Kljajić, Ustroj Slavonske vojne granice u 18. stoljeću, str. 213. - 214.

³² Krunoslav Tkalac, Babogredska kompanija, Vlastita naklada, Županja 1970., str. 9.

³³ K. Tkalac, Struktura društva babogredske kompanije i Slavonske vojne granice, str. 116.

³⁴ Lazar Čelep, Stanovništvo Brodske regimente u 18. i 19. stoljeću, Godišnjak pododbora Matice hrvatske 4, Vinkovci 1965., str. 58. – 59.

Ukupno je u Babugredskoj satniji bio 298 kuća, 192 invalida, 988 mladića do 16 godina, 2201 muške glave, 212 vojnika.³⁵ Štitar tada više nije bio u sastavu Babogredske satnije.

Podatci iz druge polovice 18.stoljeća kazuju da je Babina Greda bila dugo i veliko selo.³⁶ Selo Gundinci udaljeno je sat i četvrt od Babine Grede.³⁷ Selo Štitar udaljeno je puni sat i tričetvrt od Babine Grede.³⁸

3.2.Osnivanje i razvoj Drenovačke satnije

Drenovačka satnija isprva je pripadala Petrovaradinskoj pukovniji koja je imala sveukupno 16 satnija. Drenovci su bili zapovjedno mjesto satnije. Prema podacima iz 1776. godine Drenovačkoj satniji osim Drenovaca pripadali su Jurići, Gunja, Račinovci, Jamina, Strošinci, Soljani i Vrbanja. Satnija je vođena pod brojem 8.³⁹

1808. godine dolazi do kompletiranja Brodske i Petrovaradinske pukovnije. Na čelu komisije koja je imala zadatak izvršiti preustroj pukovnija bio je generalni direktor za Vojnu granicu, nadvojvoda Ludwig. Šest sela iz Petrovaradinske vraćeno u Brodsku pukovniju: Drenovci, Gunja, Jurići, Račinovci, Vrbanja, Soljani. Uz sela koja su bila pripojena Brodskoj pukovniji iz Petrovaradinske, zajedno sa još dva sela koja su već bila u sastavu Brodske pukovnije (Podgajci i Rajevo Selo) nastaje 12. Drenovačka satnija sa sjedištem u Drenovcima, a u čijem je sastavu još 7 štacija. U sastavu Brodske pukovnije ostaje sve do 1873. godine.⁴⁰

Prema popisima iste komisije iz 1808. godine Podgajci su imali 45 kuća i 197 muških glava; Rajevo selo 59 kuća i 268 muških glava; Drenovci 104 kuće i 494 muške glave; Gunja 54 kuće i 309 muških glava; Jurići 26 kuća i 123 muške glave; Račinovci 57 kuća i 281 muška glava; Soljani 49 kuća i 290 muških glava; Vrbanja 59 kuća i 466 muških glava. Može se zaključiti da su Drenovci, kao zapovjedno mjesto satnije imali najveći broj kućanstava. Ukupno je Drenovačka satnija imala 453 kuće i 261 vojnika. Sposobnih vojnika za vojnu službu imala je 238, poluinvalida u službi na seoskom gospodarstvu 625, invalida 174, mladeži do 16 1130, a muških glava ukupno 2428.⁴¹

³⁵ L. Čelep, Stanovništvo Brodske regimente u 18. i 19. stoljeću, str. 64.

³⁶ Skupina autora, Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća, Brodska pukovnija, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1999., str.128.

³⁷ Isto, str.130.

³⁸ Isto, str.150.

³⁹ Ivica Čosić, Špenzle na strike, Vlastita naklada, Vrbanja 2004., str. 19.

⁴⁰ I. Čosić, Špenzle na strike, str 19. - 20.

⁴¹ Isto, str. 27. - 28.

Godine 1835. Dvorsko ratno vijeće odobrilo je da se prepusti 210 jutara 1160 hvati šumskosog tla zemljom oskudnim stanovnicima Rajevog sela, Privlake, Otoka i Podgajaca te da ga pretvore u obradivo zemljište. Događalo se i da su pojedine satnije i štacije samovoljno krčile šume i pretvarale ih u obradivu zemlju, kao što je bio slučaj u Vrbanji i Soljanima. Oni su od šume Babin zub iskrčili neke parcele te ih učinili obradivim i posijali žito. Zbog toga su po naređenju Generalne komande bili kažnjeni zatovorm u okovima i batnima, dok je njihova žetva zapaljena i prodana u korist općinskih fondaova.⁴²

3.3. Reorganizacija pukovnija

U 18. stoljeću pogoršao se položaj graničara. Jedan od izvora prihoda graničara bila je pljačka po osmanskome teritoriju, no to je sredinom 18. stoljeća nestalo. Stalni ratovi na udaljenim europskim bojištima nanosili su velike gubitke ljudstvu. Uz to, vojnike su udaljavali od rada u poljoprivredni na dulje razdoblje. Vojni tehokrati su uglavnom težili da graničar bude figura u ustroju pukovnija, ali su teško prihvaćali činjenicu da su oni i poljoprivredni proizvođači koji trebaju prehraniti i uzdržavati svoju obitelj. Vojna granica nije mogla snositi taj dvostruki teret: prehranjivati se i biti učinkovita vojska. Stoga, graničari nisu bili ni „pravi“ seljaci ni „pravi“ vojnici, a čitava strategija razvoja Vojne granice vrtjela se u krugu stalnih proturječnih uredba i reformi koje se većim dijelom nisu mogle provesti u život. Od 1702. do 1800. takvih odredbi je bilo oko tridesetak.⁴³

Osnovi problem pri organizaciji pukovnija, a ujedno i razlog neefikasnosti vojnog sustava Granice, bila je neujednačenost broja vojnika u pukovnijama. Težeći ujednačavanju pukovnija u Vojnoj granici u pedesetim i šezdesetim godinama 18. stoljeća Slavonsku vojnu granicu zapljusnula je gomila različitih propisa: za uređivanje zdravstva, pukovnijske, satnijske i kordonske službe, službe u stožeru. Povjerenstva za školstvo, građevinarstvo, redarstvo, gospodarstvo dopunjavana su propisima za časničke invalide, neinvalide te propisima o odorama, mlačama, tlaci, konspiraciji, pokretu postrojbi i dr. Sve te odredbe bile su u duhu prosvijećenog apsolutizma. Na taj je način Vojna granica u kratkom vremenu postala zamršen birokratski aparat koji je nadzirao i evidentirao svakog pojedinca, dok je prethodno stanovništvu pružala maksimum sloboda.⁴⁴

⁴² L. Čelep, Stanovništvo Brodske regimente u 18. i 19. stoljeću, str. 71. - 72.

⁴³ J. Kljajić, Ustroj Slavonske vojne granice u 18. stoljeću, str. 219.

⁴⁴ Isto, str. 219.

Kako bi sve ono što je propisala zaživilo u Vojnoj granici Marija Terezija je odlučila koncentrirati zapovjedništvo u ruke jedne osobe. 1765. generala Becka promaknula u glavnog nadzornika za Vojnu granicu. Nedostatak ljudstva bio je glavni razlog reforme.⁴⁵ On je obavljao tu dužnost tri godine te je izvršio četvrtu reorganizaciju Granice.. Carica mu je priredila i upute na temelju kojih je on izradio cjeloviti plan za gospodarski razvoj Vojne krajine.⁴⁶ U sve tri slavonske pukovnije uvedeni su četvrtpomagači ,polupomagači i pomagači koji su u srazmjeru svoga zemljišnog posjeda pripomagali i pridonosili opremi pojedinih graničara.⁴⁷ Zahvaljujući novom ustroju Vojna krajina je izgubila svoje isključivo obrambeno obilježje te je postala velika habsburška „vojarna“.⁴⁸

Poslije Beckove smrti za glavnog nadzornika postavljen je general Šišković. Za njegova službovanja donesena je 1768. i peta uredba koja se odnosila na Vojnu granicu. General Šišković poklonio je veliku pažnju vojnom ustroju, pa je na temelju caričinih odluka vršio brojne promjene. On uvodi novi ustroj vojske. Ukinuo je krajiške grenadire 1769. Pješačke satnije ojačane su oštrostijelcima i topnicima koji su do osamdesetih godina 18. stoljeća činili odvojene postrojbe pješačkih pukovnija. Tako pješačke satnije s 240 ljudi narastaju na 255 ljudi.⁴⁹ Tijekom toga preustroja uvedeno je mnogo novina te ukinuto mnogo toga iz prethodnih godina. Jedna od uredbi ticala se povećanja plaća (časnicima i dočasnicima isplaćivano u novu) koja je vrijedila od 1. svibanja 1770. Zatim su pri štabovima pukova uvedeni majstori puškari. Također su ukinuti pomagači u opremanju vojnika. Umjesto toga uvedena je zemljarina od 24 krajcara za jutro, a uvedeno je također primanje od 12 forinti za svaku kuću koja je davala po jednog vojnika, da se iz tog iznosa može opremiti. Jedna od glavnih novina bila je da se novačenje nije vršilo kao do tada prema imovini i brojnom stanju osoba u zadruzi, već je uvedeno novačenje prema zemljišnom posjedu svake kuće, jer je zemljišni posjed bio izvor prehrane i gospodarske stabilnosti. Zbog takvog načina novačenja uvode se zemljišne knjige.⁵⁰

Sjedište generalnog inspektora bilo je premješteno iz Karlovca u Beč, gdje je general Šišković ne samo često predsjedao Dvorskim ratnim vijećem, već je pri Vijeću ustrojio jedan savjetodavni vojnograničarski odjel. Sve pukovnije u Vojnoj granici dobile su tada redne brojeve i to od broja 60 do 76. Brodska pukovnija dobila je broj 66. Novo obilježavanje pukovnija izvršeno je 10. lipnja 1789. te su slavonske pukovnije dobile vlastite bojeve. Brodska je tada

⁴⁵ I. Ćosić, Cvelferija u sastavu Slavonske vojne granice 1701.-1808., str. 59.

⁴⁶ J. Kljajić, Ustroj Slavonske vojne granice u 18. stoljeću, str. 219.

⁴⁷ I. Ćosić, Cvelferija u sastavu Slavonske vojne granice 1701.-1808., str. 59.

⁴⁸ J. Kljajić, Ustroj Slavonske vojne granice u 18. stoljeću, str. 219. – 220.

⁴⁹ Isto, str. 220.

⁵⁰ I. Ćosić, Cvelferija u sastavu Slavonske vojne granice 1701.-1808., str. 59. - 60.

dobila broj 7. Postavljanje časnika bile je u ovlasti Dvorskog ratnog vijeća, ali su od 1786. do 1793. imenovanja mogla obaviti i Generalkomande.⁵¹

1765. godine Josip II. je postao suvladar Marije Terezije. On je vodio poslove oko vojske i vanjske politike. Kao veliki prosvjetitelj, nastojao je uvesti poboljšanja. Od 1761. nastojao je modernizirati vojništvo i Vojnu granicu ustrojiti na kantonalnim osnovama. 1765. godine ponovno inzistira na uvođenju kantonalnog ustroja, kao i uvođenju rokova za voju službu. Želeći se uvjeriti u stanje na terenu, car poduzima nekoliko putovanja po krunskim zemljama. 1768. posjetio je Slavoniju. Tada se uvjerava u mnoge nedostatke vojnog i civilnog života graničara. Nedugo nakon Josipovog stvarnog dolaska na vlast 1780. godine Dvorsko ratno vijeće daje tadašnjem pukovniku, podmaršalu Jochanu Geneyneu i još dvojici visokih časnika da običu područje granice i zapišu sve nepravilnosti. Geneyne je uvidio niz nedostataka, osobito nejedinstveni sustav u čitavoj Granici. Naime, graničari su bili nesrazmjerno terećeni u vojnim i poljoprivrednim poslovima, što se razlikovalo od područja do područja. Nakon usporedbe sva tri izvješća, donesene su odluke koje su išle u pravcu potpunog korištenja graničara u vojne svrhe. Stoga se predlaže uspostava kantonalnog sustava, tj. podjela svake pukovnije na tri kantona, a svaki kanton u dva odijela ili kantonske divizije. Uprava je trebala biti podvojena. Upravni časnici i dočasnici bavili bi se civilnim poslovima, dok je časnički kadar pukovnije bio isključivo orijentiran na vojne odnose unutar kantona. Vladala je misao da će civilni poslovi, a pogotovo poljoprivreda, puno bolje napredovati ako bude imala posebnu pažnju i upravu. Tijekom bolesti 1789. pa do svoje smrti car Josip II. dokida većinu svojih uredbi i reformi. Kantonalni ustroj je opstao još 10 godina nakon careve smeti. Ukinut je 1.11.1800. godine. Posije ukidanja od svega je ostalo samo 14 upravnih funkcija koji su vodili nevojničke poslove na Granici, koje su bile podređene vojnom zapovjedništvu.⁵²

Poslije ukidanja kantonalnog ustroja koji je postojao između 13 i 15 godina, i vraćanja u velikoj mjeri na staro vojno ustrojstvo, jedno vrijeme je bio relativni mir na području vojnog ustroja na Granici. Godine 1807. donijet je „Temeljni zakon“ koji je činio temelj za daljnji razvoj Granice. Do donošenja tog zakona došlo je slijedom poboljšanja gospodarskog, osobito poljoprivrednog stanja na Granici, povezano s tim i do napretka zadruga. Temeljni zakon bio je prvi koji se poslije 1754. ponovno bavio imovinsko-pravnim životom graničara i zadruga. Ovim zakonom je zemlja postala nasljedno carsko leno tj. nasljedni posjed koji se ne može oduzeti graničaru, osim u ekstremnim slučajevima. Time je on postao više motiviran za vojnu službu. Isti

⁵¹ J. Kljajić, Ustroj Slavonske vojne granice u 18. stoljeću, str. 220.

⁵² I. Čosić, Cvelferija u sastavu Slavonske vojne granice 1701.-1808., str.101.-102.

zakon daje mogućnost da zadruga dobiva pravo na komad „suvišne zemlje“ s kojom može činiti što hoće, pa i prodati.⁵³

1808.donesena je uredba,koja će kao iz temelji zakon vrijediti do 1850.godine. Ona se ticala upravnog aparata Granice. Uvedeni su Feldofizieri. Oni su bili komandni i upravni časnici te su bili podređeni zapovjedništvu pukovnije, te su radili na administrativnim poslovima. Tim činom nastaje u Granici birokracija koja je školovana u Beču, najprije dvije, potom tri godine, a zvani su „Werwaltungsofiziere“. Zadaća im je bila obavljanje svih onih poslova koji se nisu direktno ticali vojske, pa čak i sudskih. U takom upravnom odijelu bilo je 30 uniformiranih časnika u svakoj pukovniji.⁵⁴

Proglašavanjem „Temelnog zakona“ za Vojnu granicu i njegovim stupanjem na snagu, nema većih zakonodavnih društveno-vojnih preustroja. Uslijed ratnih godina 1848./849. kada je donesen novi zakon o Granici 1850.godine.⁵⁵

⁵³ I. Ćosić, Cvelferija u sastavu Slavonske vojne granice 1701.-1808., str.103.

⁵⁴ Isto, str.104.

⁵⁵ Isto, str.109.

4. Granice Brodske pukovnije

U vrijeme ustrojavanja pukovnija, Brodska je imala oko 90 sela. Broj sela u sastavu pukovnije mijenjao se nakon svake uredbe, nekad zbog osnivanja novih ili zbog pripajanja pojedinih sela drugoj pukovniji ili županiji i obrnuto kao što je slučaj i sa Drenovačkom satnijom. Prilikom stvaranja pukovnijskih granica težilo se da u svakoj pukovniji budu podjednak broj muškog stanovništva, što je u praksi bilo teško izvedivo.⁵⁶

Brodska pukovnija ima na čitavoj južnoj strani granicu Savu, kojom je Habsburška Monarhija graničila s Osmanskim Carstvom. Na sjeveru Brodska je pukovnija graničila s teritorijem građanske Hrvatske, točnije sa Požeškom i rubnim dijelom Srijemske županije. Brodska pukovnija graničila je na zapadu sa Gradiškom pukovnijom, istočno s Petrovaradinskom pukovnijom. Prostirala se dakle od zdenca i Gornjeg Slatinika na zapadnu do Nijemaca, Apševaca, Soljana i Račinovaca na istoku.⁵⁷ Uvođenjem kantonske uprave Brodska pukovnija se prostirala na 34 četvorne milje.⁵⁸

⁵⁶ J. Kljajić, Ustroj Slavonske vojne granice u 18.stoljeću, str.216.

⁵⁷ Skupina autora, Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća, Brodska pukovnija, str.29.

⁵⁸ I. Ćosić, Cvelferija u sastavu Slavonske vojne granice 1701.-1808., str.106.

5. Upravljanje Brodskom pukovnijom

Odmah po osnivanju Vojne granice 1702. godine na njenom prostoru uspostavljeno je dvovlašće između vojne vlasti i komorske uprave. Osobno i za vojnu službu graničari su bili podložni vojnim vlastima i sudbenosti. Komorskoj upravi bili su podvrgnuti u pogledu raspolaganja zemljištem jer je ono bilo u vlasništvu države.⁵⁹ 1745. Izvršeno je razgraničenje između Vojne granice i provincijala u Slavoniji, pa su se graničari riješili dvojne uprave.⁶⁰

U razdoblju između 1745. i 1750. godine potpuno je reorganizirana uprava Slavonske vojne granice. Centralizirana je i prilagođena novom vojnom ustroju. Za razliku od dotadašnjih upravnih organa u Slavonskom generalatu nova je uprava morala brinuti, osim za vojne i sudbene, još i za civilne poslove. Nastala je jedinstvena država u državi koja je imala svoje posebne zakone, sudstvo i posebno ustrojstvo koje se temeljilo na uskoj vezi između vojne službe i zemljišnog vlasništva.⁶¹

Engelshofenova uredba 1747., kojoj je osnovana Brodska pukovnija, sadržavala je i kratke propise o kaznenom i civilnom pravosuđu, tako da pukovnije nisu bile samo vojno-operativne postrojbe nego su činile upravno-teritorijalne cjeline u kojima su časnici pored vojnih obavljali i poslove upravnih tijela. Pukovnijska su zapovjedništva, uz vojne funkcije, bile i upravne vlasti prvog stupnja. Pukovnijsko zapovjedništvo za Brodsku pukovniju nalazilo se u Vinkovcima, te je bilo izravno podređeno glavnom slavonsko-srijemskom zapovjedništvu (generalkondi). Zapovjedništvo je kao zemaljska vlada za to područje bilo upravna i sudska vlat drugog stupnja. Glavno zapovjedništvo bilo je do 1783. u Osijeku, a od te godine do 1848. U Petrovaradinu.⁶² Nakon 1848. sjedište generalkomande za Brodsku i Gradišku pukovniju seli u Zagreb. Na taj je način formirana Hrvatsko-slavonska generalna komanda koja se održala sve do ukidanja vojne granice 1881. godine. Treću i posljednju upravnu i sudsku instancu predstavljalo je Dvorsko ratno vijeće u Beču.⁶³

Generalkomanda je vodila poslove vojne naravi: izvršna vlast, koordiniranje i zapovijedanje. Uz to je i u poslovnima civilne vlasti imala „funkciju quasi“ zemaljske uprave. Generalkomada je imala pet odijela: vojni, za poslove vojne naravni; politički, za bogoštovlje, nastavu, gospodarstvo, obrt, trgovinu i redarstvo; ekonomski, za novčarstvo,

⁵⁹ I. Mažuran, Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702. godine, str.86.

⁶⁰F. Močanin, Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787., str. 45.

⁶¹ J. Kljajić, Ustroj Slavonske vojne granice u 18.stoljeću, str. 216. – 217,

⁶² Isto, 215.-216.

⁶³ L. Čelep, Stanovništvo Brodske regimente u 18. i 19. stoljeću, str. 53.

računatstvo, poreze, građevnijske poslove i šumarstvo; pravosudni, za pravne i sudbene poslove dok je opskrben bio aktivan samo u slučaju pokreta postrojba na bojište.⁶⁴

Službeni jezik bio je njemački. U višim uredima on je u pravilu bio jedino dopušten, ali je bilo malo časnika koji jezik kojim su govorili graničari nisu znali.⁶⁵

Godine 1765. osnovan je generalni graničarski inspektorat za zadatkom da regulira graničarsku administraciju, da unaprjeđuje privredu i vojnu organizaciju.⁶⁶

Kao što je već spomenuto, sjedište Brodske pukovnije bilo je u Vinkovcima. Vinkovci su se nalazili na sjeveru područja koje je pripadalo Brodskoj pukovniji. Više vodstvo stolovalo je u Vinkovcima gdje su za njih bile sagrađene kancelarije, i izgrađeni primjereni stanovi. Zgrade bile sagrađene na povišenom tlu istočno od okuke potoka Bosuta, najzdravijem položaju na tom mjestu. Osim toga, u Vinkovcima je izgrađena prostrana kasarna u koju su se smještali graničari iz satnija Brodske pukovnije kada su dolazili na zajedničke vježbe u središte regimente.⁶⁷

5.1. Upravljanje satnijama

Najnižu upravnu i vojnu jedinicu u graničnom području predstavljala je satnija. Satnija je imala ovlasti u odlučivanju o životu kod kuće, rada u polju, skupljanju poreza, naplati zakupa, rasporedu vojne službe, raboti i suđenju.

Administrativni sustav bio je zasnovan na kućnim brojevima po kojima su se popisivali vojnici radi kontrole vojnih obveznika (muško stanovništvo od 20. do 60. godine). U sjedištu su satnije osim vojnog zapovjedništva bili područni upravni uredi pukovnije, npr. šumarski i zemljišni ured. Temeljna je jedinica sela bila kućna zadruga.⁶⁸

„Feld-ofiziere“ imaju vojnu i građansku vlast. U mirnodopskim uvjetima vršili su izobrazbu vojnika, nadzirali stanje vojne opreme, stražu na kordonu i u selu, stražu u štabu satnije te su nadzirali dnevni i noćni život graničara. Za vrijeme rata vodili su graničare u borbu.

⁶⁴J. Kljajić, Ustroj Slavonske vojne granice u 18.stoljeću, str.216.

⁶⁵ Stjepan Pavičić, Brodska krajina, Brodska granica, Godišnjak 6 Matice Hrvatske, Vinkovci 1968., str. 111.

⁶⁶ F. Močanin, Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787., str. 54.

⁶⁷ S. Pavičić, Brodska krajina, Brodska granica, str. 107.

⁶⁸ Brodska graničarska pukovnija. Preuzeto sa:

<http://arhinet.arhiv.hr/Generated/Pages/Stvaratelji.PublicDetails.aspx?ItemId=7968>

„Verwaltungs-offiziere“ ili upravni službenici bili su nadležni za upravna pitanja: sastavljali su popise pučanstva, vode brigu o diobi kućnih zadruga, nadgledaju sajmove, održavanje putova, preuzimaju porez, rješavaju manje upravne sporove i sl. Podoficiri su uglavnom bili graničari iz područja satnije. Umirovljeni podoficir naziva se „jubilarni kapral“. Kaprali (nekadašnji podnarednici) su bili službenici koji su nadzirali život graničara u selu (noćna prela), u kući (čistoća, urednost, rat) i u polju (nadzor nad izvršavanjem poljoprivrednih radova u pojedinim godišnjim dobima, poljskim štetama i kopanju kanala). U selu su imali određen broj kuća (kapralije) koji su nadzirali, a one su se zvale imenom kaprala. Oni su skupljali novac za porez i ostale daće te ga predavali upravnom oficiru satnije. Kapral je utjecao na izvršenje naloga kompanije. Kaprale je postavljala satnija i smjenjivala ih je s vremena na vrijeme da se ne bi previše osilili. Gefrajter (njem. Gefreite najniži čin austrijske vojske). Ako bi kapral bio iznenada smijenjen, njegovu kapraliju preuzima gafrajter. Nakon određenog vremena on postaje kapral. Osim kaprala za red u selu brine i poglavar (Dorfinspektor), isprava nazivan seoski starješina. On je bio odriješen od vojne službe, a članovi njegove kuće svih rabota. On je uz kaprala pregledavao kuće i nepravilnosti prijavljivao kompaniji. Neke od stavi o kojima se on brinuo su: čuvaju li pastiri stado na paši i napajaju li ga redovno ljeti: rad život i ograničeno kretanje Cigana u selu, vladanje solduša (žena čiji su muževi na europskim ratištima). Vrline prema kojima su se odabirali starješine bile su urednost i dobro vladanje, kao i sposobnost.⁶⁹

Sudsku funkciju u satniji imao je oficir na raportu koji se sudio na prijavku, koja se u cijeloj pukovnji održavala srijedom. Drugi nositelj sudstva u satniji bila je satnijska sesija koju su činili oficira, podoficira, lugara i seoskih poglavara.⁷⁰ Sesija je oblik demokracije vojnog sustava, u kojoj su časnici odlučivali, dok su ostali bili samo savjetnici – porotnici. Za graničare-vojnike primjenjivao se tzv. „Kriegsartikel“ ili „Vojničke artikule“, koje su sadržavale 60 odredbi u vezi s vojnim i građanskim dužnostima i pravima.⁷¹ Na čitanju artikula svaka je graničarska kuća morala biti zastupana barem jednim članom, koji bi ih prenio ostalim članovima svoje obitelji.⁷²

Na red u mjestu pazile su patrole koje su bile veće ili manje prema potrebi. Davale su ih uglavnom satnije, a razlikovale su se dnevne i noćne patrole. One prve zvale su se „obdaničari“, a one po noći „mračani“. Bilo je i velikih patrola koje su u službi bile zaposlene cijeli dan i noć

⁶⁹ K. Tkalac, Stuktura društva babogredske kompanije i Slavonske vojne granice, str. 122. – 126.

⁷⁰ Isto, 116.

⁷¹ J. Kljajić, Josip, Ustroj Slavonske vojne granice u 18.stoljeću, str.217.-218.

⁷² K. Tkalac, Stuktura društva babogredske kompanije i Slavonske vojne granice, str. 122.

uz neke olakšice. Njima je ime bilo „vazdaničari“. Noćne patrole imale su osobiti zadatak da paze na divan, večernji sastanak djevojaka i momaka koji se znao održavati sve do kasnih sati.⁷³

Osobitu pažnju Granica je posvećivala udanim ženama graničara koji su bili u vojnom pohodu. Na njihovo dobro ponašanje pazila je cijela zadruga, osobito domaćin. One žene koje se nisu ponašale časno bile bi kažnjavane, uglavnom šibanjem u tajnosti.⁷⁴

5.1.1. Upravljanje Babogredskom satnijom

U Babinoj Gredi, sjedištu satnije, nalazio se kapetan kao zapovjednik satnije i jedan fenrih. U Gundincima oberlajant, a u Štitaru lajtnant. Kada je Štitar pripojen Županjskoj satniji, lajtnant je bio zapovjednik štacije u Gundincima, a u Babinoj Gredi bilo je sjedište kapetana i oberlajntanta.⁷⁵

Oficiri slavonske Vojne granice do sedamdesetih godina 18.stoljeća bili su pretežno Nijemci. Kasnije na mjesto oficira dolaze ljudi sa prostora Vojne granice. U Babinog Gredi na mjesto oficira dolaze Mihić iz Gundinaca, Ergotić i Velike Kopanice i Relković iz Davora. Mariji Tereziji bio je cilj pridobiti oficire na svoju stranu. Stoga im je davala počasne plemićke titule. Tako je natporučnik Mihić dobio plemstvo s atributom „von Ehrenfeld“, 24. veljače 1765.godine.⁷⁶

Babogredska kompanija smjenjuje i postavlja 1820.slijedeće seoske starješine: umjesto Antuna Stivaničevića, koji je proglašen granc-invalidom postavlja se Andrija Kopic kbr.192, a umjesto Andrije Kneževića koji je u kući sam raborar postavlja Mijo Verić kbr.178. Kompanija smatra da je ova smjena dobro izabrana jer je prije toga tražila mišljenje podoficira, koji kao domaći ljudi dobro poznaju navedene graničare.⁷⁷

5.1.2. Upravljanje Drenovačkom satnijom

Krajem 18.stoljeća, osim zapovjednog mjesta u Drenovcima, pojedina zapovjedništva s časnicima nalazila su se u Rajevu Selu, zatim u Gunji i Jamini, zasigurno radi lakše kontrole granice i postrojbi na čardacima.⁷⁸

⁷³ S. Pavičić, Brodska krajina, Brodska granica, str. 108.

⁷⁴ S. Pavičić, Brodska krajina, Brodska granica, str. 109.

⁷⁵ K. Tkalac, Babogredska kompanija, str. 9.

⁷⁶ K. Tkalac, Struktura društva babogredske kompanije i Slavonske vojne granice, str.122.

⁷⁷ Isto, str.125.

⁷⁸ I. Čosić, Cvelferija u sastavu Slavonske vojne granice 1701.-1808., str.74.

6. Život stanovnika Vojne granice

Stanovnicima vojne granice život je bio strogo reguliran različitim propisima. Već je spomenuto da je cijelo graničarsko društvo bilo povojčeno što znači da je svaka djelatnost ljudi bila u službi održavanja sustava Vojne granice. Organizacija života u kućnim zadrugama, stroga orijentacija na poljoprivredu i obradu zemlje koja prvotno nije bila u vlasništvu graničarskih obitelji, kažnjavanje za neposluh i kao i mnogi propisi poglavito oni o odijevanju graničara govore o stezi koju je Habsburška Monarhija provodila na ovim prostorima.

6.1. Kućne zadruge

Zadruga je bila skup od nekoliko bračnih parova i ostalih pripadnika i njihovih potomaka, dakle članovi kuće imali su porijeklo jednog roda iste loze, te su bili najbliži rođaci sa više obitelji.⁷⁹ Ona nije bila prirodan oblik stanovanja ljudi na ovom prostoru, nego je nametnuta od strane upravitelja Granicom.⁸⁰ Cilj vlasti bio je na istom području imati što više vojnika, a kuća je trebala imati što više članova da bi ujedno bila privredno sposobna izdržavati sebe i svoje vojnike. Kao mnogoljudna i gospodarski jaka bila je osnova funkcioniranja vojnog sustava Granice. Zadruga je raspolagala zemljištem i ostalim vlasništvom. Zadruga je za svog starješinu birala najstarijeg i najsposobnijeg muškarca. Satnija je posredno utjecala na izbor starješina, a mogla da je i potvrditi. On odgovara satniji za red i materijalnu ravnotežu kuće. Njegova odgovornost bila je velika. U slučaju neizvršavanja satnijske naredbe od strane nekog člana kuće, kažnjava se starješina batinama. Žena starješine vodi unutarnje poslove i nadzire rad ženskih članova kuće.⁸¹

Pravo formiranje zadruga počinje tek iza 1750-ih⁸² a cilj njihova formiranja je da one prema borju svojih muških članova daju jednog ili više odraslih muškaraca u vojsku.⁸³ Nastojanja vojnih vlasti na učvršćivanu zadružnog života davala su rezultate. Godine 1754. uvedena je zabrana daljnjeg dijeljenja zadruga. 1760-ih još uvijek je zadružni život u svim slavonskim pukovnijama, pa tako i u Brodskoj, bio slabo zastupljen. Koliko je slabo zadruga bila raširena u Slavonskoj krajini, pokazuje jedni istraživanje uprave iz 1763. godine o broju obitelji sa samo jednim odraslim muškarcem u obitelji. U Brodskoj pukovniji gotovo polovica obitelji (1

⁷⁹ K. Tkalac, Struktura društva babogredske kompanije i Slavonske vojne granice, str. 118.

⁸⁰ K. Kaser, Slobodan seljak i vojnik, II., str. 175.

⁸¹ K. Tkalac, Struktura društva babogredske kompanije i Slavonske vojne granice, str. 118. - 119.

⁸² I. Čosić, Cvelferija u sastavu Slavonske vojne granice 1701.-1808., str. 35.

⁸³ L. Čelep, Stanovništvo Brodske regimente u 18. i 19. stoljeću, str. 53.

827 od 5290) nije živjela u zadruzi jer je imala samo jednog odraslog muškarca u obitelji.⁸⁴ Udruživanjem i proširenjem zadruga te zabranom diobe vlasti su nastojale stvoriti jako jedinstveno graničarsko društvo, koje može gospodarski i ljudski tj. članovima zadruga sposobnima za vojsku i gospodarstvo, samo sebe financira i održava u vojničkoj spremnosti.⁸⁵ Upravo je sprječavanje dioba zadruga središnje pitanje posredovanja vojnih vlasti na život graničara. Diobe su sprječavane u slučajevima u kojima su se one trebale vršiti prema običajnom pravu stanovnika Vojne granice te je na taj način zahtijevano da se stanovništvo odrekne svoje tradicije i koncepcije obitelji.⁸⁶ Dioba zadruga bila je moguća pod uvjetom da diobom nastala kuća daje vojnika. To je bilo propisano vojnim uredbama o graničarskim pravima iz 1754. i 1807. godine.⁸⁷ Ovako je točno glasilo članak 77 Osnovnog kraiškog zakona iz 1807. godine: „Veće kajiške zadruga (kuće) mogu se podijeliti na više manjih, ako im je zajedničko imanje toliko, da prilikom diobe svaka (nova) zadruga dobije pola selišta s potrebnom kućom, gospodarskih zgradama, stokom, oruđem i da u njoj nakon diobe može živjeti još toliko krajišnika (služećih ljudi) da se od svake kuće može uzeti jedan za vojničku službu.“⁸⁸

U slučaju da zadruga ostane bez muškog nasljednika vlasti su imale običaj da u takvu kuću udruži drugu obitelj koja je imala više sinova. Obično su te obitelji uzimane iz susjednog Provincijala, ali i iz Ličke, Otočke i Ogulinske pukovnije. U takvim slučajevima ta bi uvedena obitelj izgubila svoje staro prezime, a poprimila je one kuće u koje je udružena.⁸⁹

Zemljište dodijeljeno graničarima po Serbellonijevoj uredbi bilo je nasljedno, pa su im na njih izdavane povelje. Međutim, zemlja i ratna oprema mogle su pripasti samo osobama koje su bile pod vojnom vlašću. Ako bi izumrla obitelj graničara, njegova je zemlja pripadala caru, koji je u to doba bio gospodar sve zemlje u državi. Onim zadrugama koje su zaostajale u oranicama bilo je dopušteno krčenje radi postizanja imovinske jednakosti.⁹⁰

U Babogredskoj satniji najnapredniji rod bili su Kopicí. Godine 1766. imali su 9 velikih kuća. U njima je bilo 108 odraslih muškaraca i žena. Orađivali su 99 jutara zemlje. 1800. godine broj jutara zemlje koji obrađuju raste na 417, a broj odraslih članova na 236. Sredinom

⁸⁴ K. Kaser, Slobodan seljak i vojnik, II., str. 173. – 174.

⁸⁵ I. Čosić, Cvelferija u sastavu Slavonske vojne granice 1701.-1808., str.67.

⁸⁶ K. Kaser, Slobodan seljak i vojnik, II., str. 175.

⁸⁷ Ognjeslav Uješanović – Ostrožinski, Kućne zadruga & Vojna krajina, Školska knjiga – Stvarnost, Zagreb, 1988, str.192.

⁸⁸ Dragutin Pavličević, Hrvatske kućne zadruga I., Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2010, str. 305.

⁸⁹ S. Pavičić, Brodska krajina, Brodska granica, str. 109.

⁹⁰ J. Kljajić, Ustroj Slavonske vojne granice u 18.stoljeću, str. 218.

19. stoljeća ovaj rod i dalje napreduje te tada ima 382 odrasla člana koji obrađuju 647 jutara zemlje.⁹¹

6.2. Vojna lena

Sustav vojnih lena, kao plaće graničarima za njihovu vojnu službu uveden je odmah po osnivanju Vojne granice u Slavoniji 1702. godine. Dvorska komora, kojoj je cilj bio stjecanje financijskih sredstava za Monarhiju, nije se mogla naplatiti na prostoru Vojne granice, jer sustav nije bio tako osmišljen. Stoga je Dvorska komora zadržala pravo vlasništva nad zemljom koja je prethodno uzeta vlasteli, te su nju dijelili ovisno o činu i vojnoj službi umjesto punog iznosa plaće u novu. Iznos plaće u novcu činio je samo trećinu plaće zapovjednika i vojnika na Granici. Za preostala dva dijela plaće graničari i zapovjednici dobivali su na uživanje i korištenje zemljište kao vojno leno. U odnosu na takav pravni položaj, korisnik i uživatelj vojnog lena, bez obzira na vojni čin i dužnost koju obnaša u pogledu zemljišta bio je podložan vojnoj sudbenosti, dok su osobno i za vojnu službu odgovarali vojnim vlastima.⁹²

Godine 1753. predloženo je da se poveća davanje zemljišta kao plaće. Tako je za Brodsku pukovniciju bio prijedlog 13 jutara. Stanje na terenu bilo je nešto drugačije. Graničarske obitelji imale su ustvari manje zemlje od predviđenog okvirnog posjeda, a posjed je ovisio o broju vojnika koje je davala zadruge.⁹³ 1754. graničarima je bila omogućena prodaja zemljišta. Ona je bila moguća samo ako je posjed prelazi veličinu jednog selišta, što je bila rijetkost.⁹⁴

Zemlju koja je dobivena kao carsko leno nasljeđivao je nasljednik u službi.⁹⁵ Ako bi korisnik vojnog lena umro bez nasljednika, njegovo se leno vraćalo Komori koja bi ga na prijedlog vojnih vlasti opet dala nekom drugom graničaru na uživanje pod istim uvjetima. Vojno je leno moglo biti dano da doživotno uživanje i zaslužnima u ratu, da bi nakon njegove smrti bila vraćena Komori i za vojnu službu dano drugom vojnom korisniku. Kako takav uživatelj više nije bio u aktivnoj službi, nije mu pripadala ni odgovarajuća graničarska plaća bez obzira na vojni čin. Ako bi kojim slučajem uživatelj lena promijenio svoj pravni položaj i na taj način izgubio graničarske povlastice, bio je dužan plaćati sve javne obaveze poput svakog drugog stanovnika izvan Vojne granice. Veličina vojnog lena ovisila je o vojnom činu i službi graničara.⁹⁶

⁹¹ K. Tkalac, Babogredska kompanija u sastavu brodske graničarske regimente, str. 42. - 43.

⁹² I. Mažuran, Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702. godine, str. 75. – 79.

⁹³ I. Čosić, Cvelferija u sastavu Slavonske vojne granice 1701.-1808., str. 33.

⁹⁴ Isto, str. 34.

⁹⁵ F. Močanin, Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787., str. 44.

⁹⁶ I. Mažuran, Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702. godine, str. 79.

1807.godine Temeljnim zakonom za Vojnu krajinu prvi su puta pravo regulirani zemljišni odnosi. Osnova za ovaj zakon bilo je običajno pravo. Po ovom zakonu sva zemlja pripada vladaru koji je kao vojničko leno daje na korištenje, a njezini uživaoci moraju za protuuslugu obavljati vojničku službu. Časnicima je tako zabranjeno da, kao do sada, po svojoj volji raspolazu zemljom. Zemlja je podijeljena na temeljno ili stožerno dobro (Stammgut) i suvišpolje (überland), a mjerila se selištima ili sesijama. Veličina selišta bila je 24 jutra i u njega se ubrajala okućnica s dvorištem i vrtom, te 6-10 jutara livade. Ostalo su bile oranice. Općinski (seoski) pašnjaci nisu pripadali ni u temeljno dobro ni u suvišpolje pa su se mogli dodijeliti zadrugama koje su imale manje zemlje. Temeljno dobro se nije smjelo smanjivati, poklanjati ni prodavati, a sa suvišpoljem se moglo slobodno raspolagati što u praksi znači prodati. Vojno leno se moralo čuvati neokrnjeno. Istupnici iz zadruge nisu mogli dobiti svoj dio. U slučaju napuštanja zadruge njihov bi dio ostao u zadrugi. Kada bi izumrli muškarci sposobni za vojnu službu, jedna se žena morala udati za sposobnog graničara koji bi preuzeo vojnu službu. Ako nitko iz zadruge nije bio sposoban za vojnu službu, zemlja bi se morala prodati onom tko je mogao službovati kao aktivan graničar.⁹⁷

Dok je zemljište graničarske zadruge 1754. proglašeno carskim lenom, 1807. postaje nasljedno carsko leno tj. nasljedni posjed koje se više nije mogao oduzeti graničaru osim kao graničar napusti vojnu službu. Zadruga na taj način postaje zakonski nosioc lena.⁹⁸

Novi ustav iz 1849. temeljio se na privatnom vlasništvu. To je bilo u proturječnosti sa stanjem u Vojnoj krajini. Temeljni zakon za Vojnu granicu iz 1850.godine bio je u duhu ustava iz prethodne godine. No, kako je prethodna organizacija Vojne granice odgovarala vlasti u Beču, promjene koje su donesene bile tek načelne i kompromisne. Navedenim zakonom je određeno da zemlja više ne pripada caru kao vrhovnom gospodaru lena. Sada ona pripada graničarskoj kućnoj zadrugi kao kolektivnom vlasniku. U praksi se ova odredba nije provodila. Za uživanje zemlje morala je zadruga i dalje davati određeni broj vojnika za službu kao što je vrijedilo i do tada. Dakle, ukinuti su feudalni odnosi, ali su zadržane stare obveze.⁹⁹

⁹⁷ Dragutin Pavličević, Krajiško zadružno zakonodavstvo 1807-1889., Zavod za hrvatsku povijest, vol.25, Zagreb 1992., str.152.

⁹⁸ M. Valentić, Hrvatsko-Slavonska Vojna krajina 1790-1881., str. 67.

⁹⁹ D. Pavličević, Krajiško zadružno zakonodavstvo 1807-1889., str. 154.

6.3. Rabota i kontribucija

Jedan od načina održavanja samodostatnosti sustava u Vojnoj granici bila je rabota, društveno korisni rad. Ovakav oblik oporezivanja graničara bio je opravdan iz razloga što se graničarima nije mogao dati novčani namet, jer graničari skoro da i nisu imali gotovog novca.

Od donošenja Temeljnog zakona 1807. godine kućna zadruga daje državnu rabotu prema veličini posjeda. Za svako jutro oranice i livade po jedan dan ručne i po pola dana vozne rabote. Od državne rabote oslobođene su jedino kućne zadruge kordonskih serežana¹⁰⁰. Zadruge koje su imale vojne invalide davale su manju državnu rabotu. Oficiri i činovnici morali su se otkupiti od davanje obavezne državne rabote. Otkupna cijena bila je za svako jutro zemlje 25,5 kruna. Za općinsku rabotu zakon ne donosi veće promjene. I dalje je određivana prema broju muškaraca sposobnih za rad i prema broju voznog blaga. Od nje su se mogli otkupiti seoske starješine, nadzornici općinskih magazina, trgovci, obrtnici i honoracije.¹⁰¹

Visina rabote utvrđivana je prema broju graničara koji su sposobni za rad, a nisu upisani u vojnike. Zbog toga što nisu vojnici, bili su dužni državi i općini besplatnu godišnju rabotu. Državi se daje godišnje 18 dana ručne rabote, a za svaki komad voznog blaga još po četiri dana vozne rabote. Državna rabota zvala se „odmjerena“ jer u Vojnoj granici postoji i „neodmjerena“ tj. općinska rabota za davanje noćnih straža, održavanje općinskih putova i drugih radova. Zapravo, sve ono što se nije moglo obaviti pomoću državne rabote vojna vlast je prebacivala u pukovniju na općinsku rabotu.¹⁰² Ona je zbog toga bila uzrok čestih nemira.

Graničari su morali ići na rabotu radi popravka utvrda. U početku su dobivali malu nadnicu koja je kasnije ukinuta. Kako je rabota kočila rad u poljoprivredi, graničari su radije plaćali prirez za izgradnju utvrda i na taj se način oslobodili od rabote. No, vlasti su prirez povećavale i pretvorile ga u kontribuciju, a uz to su još zahtijevale i rabotu u naturi. Na taj je način graničar bio više opterećen nego obični seljak, jer je uz tolike obaveze morao vršiti i vojnu službu. Jedan izvještaj iz 1725. Kaže da su posavski graničari u tolikoj bijedi da nemaju ni košulju na tijelu i da posljednju imovinu prodaju da bi mogli platiti kontribuciju. Kontribuciji su se pridružila davanja oficirima kao daljnje opterećenje. Potpunu plaću su dobivali samo viši oficiri. Niži oficiri i podoficiri dobivali su zemlju umjesto polovice plaće. Stoga je plaća nižih oficira jedva pokrivala

¹⁰⁰ Serežani su bili posebna vojna postrojba čija je zadaća im je bila granična služba prema Bosni, obavljanje ophodnje po teškom i nepristupačnom terenu koje obične postrojbe nisu mogli nadgledati. Posebna zadaća im je bila održavanje javnog reda i mira. Postojale su i konjaničke serežanske postrojbe koju su služile kao pratnja visokim časnicima krajiških pukovnija, prenosile hitne zapovijedi i obavljale posebne ophodnje.

¹⁰¹ M. Valentić, Hrvatsko-Slavonska Vojna krajina 1790-1881., str. 75.-76.

¹⁰² Isto, str. 75.

troškove uniforme i opreme. Stoga su bili upućeni na prihode sa svoje zemlje pa su tjerali graničare da im vrše radotu. Tako su graničari postali neka vrsta kmetova svojih oficira. Da bi povećao vojničku snagu Posavske krajine, upravitelj Slavonije i komandirajući general u Osijeku Khevenhüller donio je 1733. regulament kojim je utvrdio radotu koji graničari svoju odraditi oficirima, te je dao nadležnim vlastima prijedlog za novo uređenje Posavske krajine koji predviđa i ukidanje kontribucije. Car je 1735. Odobrio njegove prijedloge, no oni su provedeni tek 1737. zbog rata koji je netom izbio. No, većina njegovih odredbi je ostala samo na papiru. U praksi su oficiri i dalje zloupotrebljavali radotu i tako oštećivali graničarska domaćinstva.¹⁰³ Nastojeći olakšati položaj graničarskog stanovništva, Hrvatski je sabor 1848. Donio odluku o ukidanju besplatne državne rabote. Ovu odluku prihvatili su bečki bojni krugovi 1850. Kada je u Beču izrađen posljednji Temeljni zakon za Vojnu granicu.¹⁰⁴

6.4. Tjelesna kazna

Stanovništvo Vojne granice bilo je militarizirano. Stoga je vlast stanovništvo i sustav držalo pod kontrolom putem brojnih odredbi o vojnoj disciplini i komandi. Prema onima koji se nisu pridržavali tih odredbi postupalo se batinama, šibama, korbačem, okovima i zatvorom. Sudski je postupak prema graničarima bio surov. Za svaki prekršaj prvo je dobivala tjelesna kazna, a ona je nadležni oficir odredio kolika se šteta još mora namiriti. Od batinanja nisu bile pošteđene ni starije osobe, žene ni djeca. Poslije batinanja graničar se morao pokorno zahvaliti. Osim batinanja postojala je još kazna trčanje kroz šibe. Graničarska četa od 100 do 300 ljudi bi se postrojila u dva reda. Osuđenik bi morao proći kroz njih. Prema težini prekršaja osuđenik je morao kroz njih proći od jedan do deset puta. Obrtnici su imali povoljniji položaj po pitanju tjelesne kazne. Naime, kaznu batinanja njima je mogao izreći samo sud pukovnije.¹⁰⁵

6.5. Odijevanje graničara

1700. i 1702. godine car Leopold donosi Uredbu kojom se graničarima dozvoljava da odlučuju o nabavi svoje odjeće. Sve do 1735. vojnička „mondura“, „mundura“ bila je prilično raznolika. Graničari su nosili i u miru i u vojnoj službi vlastitu odjeću, a od države su dobivali svake godine jedan par cipela i tkaninu za kabanicu, koju su morali sami platiti.¹⁰⁶

¹⁰³F. Močanin, Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787., str. 45.

¹⁰⁴M. Valentić, Hrvatsko-Slavonska Vojna krajina 1790-1881., str. 76.

¹⁰⁵Isto, str. 74.

¹⁰⁶L. Čelep, Stanovništvo Brodske regimente u 18. i 19. stoljeću, str. 53.

Od mnogih tereta koji su izazivali nezadovoljstvo graničara, kao npr. samofinanciranje Granice, a pogotovo o tome da graničari sami financiraju svoju „munduru“, izazvalo je veliko nezadovoljstvo i bune. Tek kada bi graničari išli u pohod daleko od kuće, dobivali su malu naknadu u novcu. Tako je zadruga morala biti ta koja je opremala i financirala svoje članove, vojnike. Tri muškarca su trebala pridonositi za jednog opremljenog vojnika. Zbog toga je vojska nastojala zadržati zadrugu na okupu i brojnosti te ih stalno pomagati i učvršćivati. Zbog svih tih problema koji se nagomilavali (samofinanciranje, zadružno izdržavanje vojnika, zemlja-leno, vojno-političke prilike itd.) stalno se u višim vojnim krugovima tražio prihvatljiviji i isplativiji način izdržavanja graničnih jedinica.¹⁰⁷

Sa službom u stajaćoj vojsci bilo je naravno povezano i nošenje odore i odgovarajuće opreme.¹⁰⁸ Težeći ujednačavanju pukovnija u Vojnoj granici Marija Terezija je 1760. propisala istovrsne vojne odore modernog europskog kroja za sve postrojbe. Međusobno su se razlikovale samo različitim bojama okovratika, dok su gumbe na odori pukovnije mogle same birati po volji.¹⁰⁹ 1778. u Brodskoj pukovniji nose se plave čakšire, te idućih godina zamjenjuju i druge dijelove uniforme u plavu boju.¹¹⁰ 1808. donešena je uredba o „službenim unifromama“ te je iz upotrebe isključivala domaću uniformu.¹¹¹ Temeljnim zakonom za Vojnu krajinu iz 1850. godine odjeća i prehrana graničara u doba vojne službe bila je besplatna. To je bila novina u odnosu za Temeljni zakon iz 1807. godine.¹¹²

¹⁰⁷ I. Ćosić, Cvelferija u sastavu Slavonske vojne granice 1701.-1808., str.42.

¹⁰⁸ Karl., Slobodan seljak i vojnik, II., str. 11.

¹⁰⁹ J. Kljajić, Ustroj Slavonske vojne granice u 18. stoljeću, str. 219.

¹¹⁰ I. Ćosić, Cvelferija u sastavu Slavonske vojne granice 1701.-1808., str.63.

¹¹¹ Isto, str. 104.

¹¹² D. Pavličević, Krajiško zadružno zakonodavstvo 1807-1889., str.154.

7. Školstvo u Brodskoj pukovnji

Budući da je školstvo odraz vrijednosnog sustava države i društva, jedan od ciljeva škola na prostoru Vojne granice bilo je održavanje postojećeg poveljenog seljačkog društva. U školama je bila izražena discipliniranost subjekata odgoja u duhu poslušnosti vlasti i odanosti dinastiji. Stoga je školstvo više imalo odgojnu nego obrazovnu funkciju.¹¹³

U vrijeme vladavine carice Marije Terezije počinje se sustavnije pristupiti problemu školstva u Vojnoj granici koje je do tada bilo slabo organizirano. Do tada su u slavonskim gradovima i trgovištima većinom franjevci držali škole.¹¹⁴ Ona 1764. Izdaje naredbu da se u svim sjedištima pukovnja i satnija ili nekom mjestu u satniji otvori po jedna njemačka škola s učiteljem (po mogućnosti) njemačke narodnosti pa tako nastaju takozvane trivijalne, općinske ili njemačke odnosno državne graničarske škole. Sve ostale koje je gradila i osnivala neka od općina nazivane su općinskim ili privatnim školama koja država nije izdržavala. Učitelji su bili vojni službenici, primali su plaću iz pukovnijske blagajne, nosili su odoru ali su bili oslobođeni vojne obveze. Godišnja plaća toga učitelja iznosila je 180 forinti, šest hvata drva i dio u novcu ako nije uživao stan u naravi. Učiteljski pomoćnici primali su 60 forinti godišnje, tri hvata drva i stanarinu. Nakon četrdeset godina službe učitelj je stavljen u stanje mirovanja. Školstvom Vojne krajine upravljalo je povjerenstvo dvorskog vojnog savjeta preko general-komande, pukovnije i satnije. Te škole bile su prve koje su osnivane na području Brodske pukovnije. Osnatak takvih škola država je financijski podupirala, u skladu s nastojanjima da njemački bude komunikacijski jezik Monarhije.¹¹⁵ Veliku zaslugu za osnivanje prvih škola ima zapovjednik Brodske pukovnije Friedrich Ludwig grof Donnhof, koji je vršio tu dužnost od 1761. do 1771.godine.¹¹⁶ Osim javnog školovanja, postojalo je i školovanje za vojničku službu. Ono se odnosilo za školovanje nižih i viših vojnih službenika. Na području Granice osnovana je niža osnovna škola u kojoj su se školovali budući podoficiri. Pored osnovnih predmeta učio se i njemački jezik. Najjača takva

¹¹³ I. Iveljić, Hrvatska povijest u 19.stoljeću - Banska Hrvatska u Vojna krajina od prosvijećenog apsolutizma do 1848.godine, str. 150.

¹¹⁴ I. Čosić, Cvelferija u sastavu Slavonske vojne granice 1701.-1808., str. 66.

¹¹⁵ I. Iveljić, Hrvatska povijest u 19.stoljeću - Banska Hrvatska u Vojna krajina od prosvijećenog apsolutizma do 1848.godine, str. 150.

¹¹⁶ Školstvo u Brodskoj pukovnji. Dostupno na: <http://sokacgranicar.blogger.hr/post/skolstvo-u-brodskoj-regimenti/1389223.aspx>

škola bila je u Vinkovcima, a imale su ih i sve satnije.¹¹⁷ U sjedištima pukovnija otvarane su „glavne škole“, a također i u vojnim komunitetima.¹¹⁸

Dodatne promjene u školskom sustavu Marija Terezija uvodi 6. prosinca 1774. uredbom „Opći školski red“, kojom pravno regulira uređenje pučkog školstva, na području cijele Habsburške Monarhije. Zadaća prvih pučkih škola bila je pripremiti potreban broj pismenih mladića za potrebe vojne službe. Cilj tog obrazovanja bio je naučiti učenike njemački jezik. Postojala su tri tipa škole. Osnovna razina školstva bila je trivijalka koja je trajala dvije godine. U njima se učio vjeronauk, čitanje i pisanje, njemačka gramatika i četiri računske operacije. Drugi tip bile su općinske, poznatije kao seoske ili „ilirske“ osnovne škole. I one traju dvije godine a predmeti su vrlo slični onima u trivijalkama. One djeluju najčešće u pravoslavnim selima jer se u njima uči ćirica i crkvenoslavenski jezik. Završno obrazovanje graničarskog društva postiže se u neobaveznim nadučionicama ili opetovnicama. Školska nastava u njima trajala je tri godine. Neobavezni treći razred polaze učenici završnih razreda općinskih i trivijalnih škola s namjerom da ponove gradivo naučeno u prvom i drugom razredu. Zbog toga se ta škola naziva opetovnica. Nastava u opetovnici tj. trećem razredu trajala je samo nedjeljom i blagdanom.¹¹⁹

Godine 1780. Školsko povjerenstvo premješteno iz Petrovaradina u Vinkovce koji su se nalazili na polovici slavonsko-srijemske granice. Također je iz Petrovaradina u Vinkovce premještena i matematička škola, jedina u cijeloj Granici. Ona je počela sa radom 1. studenog 1780. U istoj školi su osposobljavani budući topnici, mjernici i građevinci. Škole su sa manjim ili većim uspjehom pohađala djeca iz bogatijih graničarskih kuća ili djeca časnika, dočasnika i trgovaca.¹²⁰ U Vinkovcima se nalazila i gimnazija.¹²¹ Zbog ratnih neuspjeha na reformskom i vojnom polju početkom 1790-ih dolazi do zatvaranja pojedinih trivijalnih škola. Ovakav način školovanja zadržao se do tridesetih godina 19.st.¹²² Zbog daljnjih prosvjetnih reformi školska komisija u Vinkovcima saopćila je 9.2.1795. Magistratu u Zemunu da se, prema uputstvu Dvorskog ratnog vijeća školska mladež, osim čitanja, pisanja, računanja, religije i morala uči o zemljoradnji, o hranjenju stoke u štalama, o napuštanju ugara i pašnjaka te o koristi od toga.¹²³

¹¹⁷ S. Pavičić, Brodska krajina, Brodska granica, str. 111.

¹¹⁸ I. Ćosić, Cvelferija u sastavu Slavonske vojne granice 1701.-1808., str. 67.

¹¹⁹ M. Valentić, Hrvatsko-Slavonska Vojna krajina 1790-1881., str. 72.

¹²⁰ I. Ćosić, Cvelferija u sastavu Slavonske vojne granice 1701.-1808., str. 67.

¹²¹ Josip Matasović, Iz prošlosti Vinkovaca i Brodske regimente, Slavonica, Vinkovci 1994., str. 58.

¹²² I. Ćosić, Cvelferija u sastavu Slavonske vojne granice 1701.-1808., str.67.

¹²³ L. Čelep, Stanovništvo Brodske regimente u 18. i 19. stoljeću, str. 69.

7.1. Školstvo u Babogredskoj satniji

Preustrojem iz prve polovice 18. stoljeća nastaje osnivaju se tri pješачke pukovnije: gradiška, brodska i petrovaradinska. Preustroj sa sobom donosi potrebu pismenih domaćih ljudi pa su se zbog toga osposobljavali časnici, činovnici, duhovnici, dočasnici, pisari ali i „sirovi krajiški puk.“ Sedamdesetih godina u Babinoj Gredi saseljena su mala okolna mjesta. Nakon što je postala sjedište satnije osnovana je župa i konačno trivijalna škola. Godine 1785. babogredsku trivijalnu školu pohađalo je 25 učenika, od kojih je 15 izabrala i upisala satnija, a 10 je polazilo dobrovoljno. Godine 1788. učitelj je bio Nikola Iščić čija je plaća bila 100 forinti, a već 1792. godine učitelj Andrija Oberdorfer imao ja plaću 168 forinti. Učitelji su bili plaćani prema školskoj spremi i zalaganju. Već 1793. godine škola je zatvorena zbog trenutne političke situacije i financijskog slabljenja države. Samo tri-četiri darovita mladića iz satnije slana su svake godine na školovanje u Vinkovce po naredbi pukovnije. Ti mladići u pravilu su bili iz bogatijih kuća i školovani su za buduće dočasnike i časnike.¹²⁴

Početakom 19. stoljeća unatoč stanju u državi otvaraju se škole no to ide jako sporo. Poslije 1800. godine u brodskoj pukovniji ponovo se otvaraju trivijalne škole, no vojna vlast vrši pritisak na općine da se osnivaju škole koje će financirati sama općina. Općine su se tome opirale no ipak je moralo biti kako je naredila vojna vlast pa je tako 03.11.1816. godine otvorena općinsko-njemačka škola u Babinoj Gredi.¹²⁵

Općina je za izgradnju nove školske zgrade trebala osigurati jedno jutro zemlje, građu iz šume, opeku iz satnijske ciglane, vapno i čavle i sve to besplatno. Podizanje školske zgrade odvijalo se uz pomoć graničara, a spadalo je u takozvanu „privatnu rabotu“. Narodne škole održavale su se naplaćivanjem školarine koje su graničari uz sva ostala davanja satniji teško plaćali. Znalo se dogoditi da školarina nije plaćena na vrijeme na što je satnija odmah upozoravala. Npr. 1832. godine kuća Vuković kbr. 9 imala je duga za školarinu 5 forinti i 40 krajcara; Vuković kbr. 19 za dvije godine 10 forinti; kuća Kotarac kbr. 22 za dvije godine 10 forinti. Narodne škole davala su temeljno znanje onima koji se nisu dalje školovali. Nastava se održavala na materinskom jeziku, učilo se čitati, pisati i računati, školu su polazila i muška i ženska djeca. Razumijevanje nije bilo bitno nego se sve učilo napamet, ukoliko dijete nije savladalo gradivo bilo je batinano. Vjeronauk su predavali svećenici također na materinskom jeziku. Učitelji su bili isluženi dočasnici, a školski pomoćnici nadareni mladići sa završenom

¹²⁴ Krunostav Tkalac, Školstvo Slavonije u 18. i 19. Stoljeću/Mijat Stojanović 1818.-1881, vlastita naklada, Županja 1973., str. 27.

¹²⁵ Isto, str. 30.

trivijalnom školom kojima su učitelji bili mentori. Narodni učitelji imali su bijedne plaće u odnosu na one u trivijalnim školama, npr. plaća je iznosila 5,6 ili 7 forinti mjesečno, stan i četiri hvata drva. Do 1830. godine škola nije bila obavezna za sve već je satnija zajedno sa kućnim starješinama birala djecu. Nastava je počinjala 1. studenog te je satnija strogo opominjala da sva djeca trebaju na vrijeme krenuti u školu, a oni koji bi se usudili samovoljno sprječavati djetetov odlazak u škola, prijetila je kazna zatvora. Djeci se zimi trebala osigurati prikladna odjeća, a onima koji su živjeli na stanu bilo je potrebno osigurati stan i hranu u selu. Besplatne knjige dobivali su samo oni učenici čiji su roditelji podnijeli svjedodžbu siromaštva dok su svi ostali knjige morali kupiti. Na cijelom području Granice, pa tako i u Babinoj Gredi izostanci iz škole su bili česti jer nije bilo dovoljno pastira pa su djeca morala čuvati marvu, npr. Martin Stojanović kbr. 257 kažnjen je sa dvadeset batina jer nije dozvolio da dijete polazi školu. Graničari su teško shvaćali što je to obavezno školovanje što se vidi iz sljedećeg primjera iz Babogredske satnije, štacije Gundinci. Graničarske kuće kbr. 58 i kbr. 91 nisu slale djecu u školu pa im stoga satnija naređuje od odmah po danu dotjeraju svoju djecu u školu dok se preko noći djeca boravila kod seoske straže u kočanju koja se nalazi u staji za seoske pastuhe.¹²⁶

U babogredskoj školi 1830. godine bilo je 60 dječaka i 4 djevojčice, 1840. godine 57 dječaka i 35 djevojčica, 1850. godine 68 dječaka i 7 djevojčica, 1851. godine 54 dječaka i 36 djevojčica. Razvojačenjem slavonske Vojne granice izvršena je i reforma školstva pa su tako Narodne škole pretvorene u djevojačke, a njemačke u dječake.¹²⁷

7.2. Školstvo u Drenovačkoj satniji

Školstvo na prostoru drenovačke Posavine počinje 1779. godine, kada zapovjedništvo u Osijeku daje dozvolu za gradnju škole u Račinovcima. Škola je počela s radom 1780. godine, te je nakon samo sedam godina ukinuta zbog slabog vladanja mjesnog učitelja i župnika i slabe skrbi za školu. Također, 1780. godine osnovana je Njemačka trivijalna škola u Drenovcima (zapovjedništvu satnije). Iste godine škole su bile u 19 mjesta Petrovaradinske pukovnije. Prvi učitelj ili „meštar“ u drenovačkoj školi bio je Petar Thusland, nakon njega spominje se Franc Fatel 1786., koji odlazi s učiteljskog mjesta u Drenovcima. Iste, 1786. ostaje kao učitelj u

¹²⁶ K. Tkalac, Školstvo Slavonije u 18. i 19. Stoljeću/Mijat Stojanović 1818.-1881, str. 31. – 40.

¹²⁷ Isto, str. 41.

Drenovcima Josip Mandušić. Mandušića koji odlazi u vojnu službu zamjenjuje 1790.godine školsko pomoćnik Ćušić ili Ćosić.¹²⁸

Godine 1803. „Njemačku trivijalnu školu“ ili „Unterschule“, osnovanu u Drenovcima 1780.polaze 33 učenika od kojih su dvije učenice iz Drenovaca, Gunje, Jurića, Račinovaca, Soljana, Vrbanje, Strošinaca i Jamine. Raspoređeni su u tri razreda. Imali su ispite 19.rujna u nazočnosti kapetana u Drenovcima i školskog nadziratelja „Herr Hauptmann v. Kopeczanovich“. Školski kateheta je župnik Ilija Vrzić, dok je učitelj ili meštar te godine bio Stjepan Novoselac iz Strošinaca star 19 godina s plaćom od 180 forinti na godinu. Svi đaci su stariji od šest godina te preko dvanaest s tim da su izmješana godišta u sva tri razreda. Najviše đaka ima iz Drenovaca.¹²⁹

¹²⁸ I. Ćosić, Cvelferija u sastavu Slavonske vojne granice 1701.-1808., str. 89.

¹²⁹ Isto, str. 131.

8. Trgovina u Brodskoj pukovnji

Na području Slavonske vojne granice nije postojala duga trgovačka tradicija. Trgovci su prvotno bili obični vojnici koji su za svoju službu kao plaću dobivali carsku zemlju. Ulaskom u trgovačko zanimanje oni ostaju uživaoci carske zemlje, a time im ostaju sve vojničke obveze i dužnosti. U slučaju da im bavljenje trgovinom onemogućava izvršavanje vojničke dužnosti vojne vlasti ih oslobađaju vojničke aktivnosti, ali trgovci moraju na svoje mjesto poslati zamjenu tj. morali su platiti karišnike da ih zamjene.¹³⁰ U drugoj polovici 18.stoljeća pored rijetkih domaćih i Njemačkih trgovaca, naseljavali su se u ovo područje i trgovci stranci. Uglavnom su to bili doseljenici iz Osmanskog Carstva, Grci i Cincari. Dok su bili na stupnju torbarenja po selima zvali su e „kalajdzije“ jer su od obrtnika postali putujući trgovci. Kada se negdje naselili stalno, zvani su „Grci“ prema porijeklu doseljavanja.¹³¹ Budući da oni nisu imali zemlju koja bi ih obvezivala na obavljanje vojničkih dužnosti, vojne su im vlasti nametnule plaćanje kvartalnog poreza tzv. „obrambenih novaca“.¹³²

Osnovu prekogranične trgovine čini uvoz robe iz Osmanskog Carstva namijenjen unutrašnjem tržištu Monarhije, te žitna trgovina, odnosno prijevoz žita Savom iz južne Ugarske prema Sisku, Karlovcu ili unutrašnjosti Monarhije. U oba trgovačka pravca tranzitne trgovine Brodska pukovnja imala je značajnu ulogu. No, za Brodsku pukovnju značajnu finansijsku ulogu imao je trgovački put koji je povezivao Osmansko Carstvo i Monarhiju. Trgovina s Osmanskim Carstvom u najvećem dijelu odvijala se preko Broda na Savi. Osnovni razlog je taj što je jedini kontumac tj. jedino mjesto u kojem se mogla provesti karavana ljudi, stoke i robe, nalazio u Brodu, točnije, u neposrednoj blizini grada.¹³³

Važan trgovački put bio je rijeka Sava. No prijevoz lađama je bio spor, nesiguran i opasan. Spor zato što rijeka stvara mnoge zavoje, nesiguran zbog mnogobrojnih plićaka, otoka i pješčanih nanosa, opasan zato što put vodi skoro 100 milja pored Turske, stoga je postojala stalna opasnost od turskog napada.¹³⁴

Od trgovačkog puta koji je išao rijekom Savom graničari nisu imali toliku korist. Rijeka Sava omogućavala je brži prijevoz većih količina robe. Za njega je najznačajnija trgovina žitom koje se iz južne Ugarske odvozilo prema unutrašnjosti Monarhije i do luke Senj. Druga namirnica

¹³⁰ Damir Matanović, Načela funkcioniranja unutrašnjeg tržišta Brodske pukovnije (1769.-1857.), Povijesni prilozi 22., 97.-108.Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2002., str. 101

¹³¹ K. Tkalac, Struktura društva babogredske kompanije i Slavonske vojne granice, str. 126.

¹³² D. Matanović, Načela funkcioniranja unutrašnjeg tržišta Brodske pukovnije (1769.-1857.), str. 101.

¹³³ Isto, 98.

¹³⁴ Friedrich Wilhelm Von Tube, Slavonija i Srijem 1777./1778.Državni arhiv u Osijeku, 2012., str. 239.

koja je prevožena Savom bila je sol. Ona je brodovima solaricama dovožena iz gornje Ugarske te istovarljana u Kraljevskim solarskim uredima u Županji i Brodu. Kraljevski solarski uredi bili su jedina mjesta na kojima su graničari smjesli kupovati sol. No, usprkos strogim kaznama, oni su često kupovali jeftiniju sol krijumčarenu iz Bosne.¹³⁵

Kako je granica s Bosnom rijeka Sava, za prelazak su bile potrebne skele. Tako je jedna od tri glavne skele prema Bosni bila u Brodu. Iz Broda su se nadzirale skele u Županji, Kobašu, Rajevom Selu i Šamcu. Cijelu granicu s Bosnom su danonoćno čuvali serežani. Njih status je bio između graničarske milicije i carinika.¹³⁶

Tek sredinom devetnaestog stoljeća u trgovinu i prijevoz Savom aktivnije se uključuju i rijetki pojedinci i Brodske pukovnije. Među prvim sudionicima te trgovine bio je Cincar Jovo Vrušćević iz Babine Grede koji je prodavao stare krpe i Savom ih slao do Zagreba.¹³⁷

Jedan od vidova gospodarskog napretka Granice, posebno posavskog dijela bila je trgovina i uzgoj svinja. Trgovina je cvala i bila ozbiljna stavka u gospodarstvu graničara. Preko konumaca Brodu, iz Bosne su se najčešće uvozile mlade i mršave svinje nakon što bi prošle karantenu, bile su dohranjivane žirovanjem i isporučivane na tržišta u Provincijal.¹³⁸ Iz Brodske pukovnije svinje su tjerane na đakovački, osječki ili požeški sajam, a odatle na ugarsko tržište.¹³⁹ Dohrana svinja tj. žirovanje, bila je jedna od rijetkih mogućnosti krajišnika da zarade gotov novac kojega je vladala stalna nestašica.¹⁴⁰ Šume su bile pune svinja, tako da su voje vlasti odredile da svaka kućna zadruga može toviti (žirovati) samo 15 komada.¹⁴¹

Vojna granica je bila i carinski kordon. Jedan od glavnih zadataka granice kao carinskog kordona bilo je sprječavanje uvoza manje vrijednog stranog novca, kao i sprječavanje izvoza dozvoljenih i punovrijednih srebrnjaka i zlatnika.¹⁴² Osim trgovine sa Osmanskim carstvom, značajno mjesto zauzimala je unutrašnja trgovina koja se uglavnom odvijala u vojnim komunitetima. Trgovačka aktivnost bila je prisutna i u svakom sjedištu pukovnije koje se tada nazivalo „štapsko mjesto“. U svakoj pukovniji djeluje i nekoliko manjih trgovišta gdje se različitim danima u tjednu održavaju sajmovi koji imaju značajnu ulogu u životu graničara.¹⁴³ U

¹³⁵ D. Matanović, Načela funkcioniranja unutrašnjeg tržišta Brodske pukovnije (1769.-1857.), str. 100.

¹³⁶ M. Valentić, Hrvatsko-Slavonska Vojna krajina 1790-1881., str. 61.

¹³⁷ D. Matanović, Načela funkcioniranja unutrašnjeg tržišta Brodske pukovnije (1769.-1857.), str. 100.

¹³⁸ I. Ćosić, Cvelferija u sastavu Slavonske vojne granice 1701.-1808., str. 65.

¹³⁹ D. Matanović, Načela funkcioniranja unutrašnjeg tržišta Brodske pukovnije (1769.-1857.), str. 98.

¹⁴⁰ Isto, str. 99.

¹⁴¹ I. Ćosić, Cvelferija u sastavu Slavonske vojne granice 1701.-1808., vlastita naklada, str.65.

¹⁴² F. Močanin, Fedor, Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787., str. 46. - 47.

¹⁴³ M. Valentić, Hrvatsko-Slavonska Vojna krajina 1790-1881., str. 60.

Brodskoj pukovnji Brod je imao status vojnog komuniteta. U Vinkovcima je bilo trgovište pukovnije, a u Županji su održavani tjedni sajmovi.¹⁴⁴

Glavna mjesta trgovanja bili su sajmovi. Na njima je ponuda robe bila raznovrsna, a cijene su bile niže. U brodskoj pukovnji svako je mjesto imalo pravo na održavanje jednog godišnjeg sajma. Godišnji sajmovi najčešće su bili na svetkovinu sveca zaštitnika mjesta. Ipak, većina mjesta nije organizirala sajmove. 1815. godine je samo 16 mjesta Brodske pukovnije organiziralo redovite godišnje sajmove. U Drenovcima je sajam održavan 29.9. na svetog Mihovila.¹⁴⁵

Osim godišnjih, tjedni sajmovi održavaju se u Županji i Vinkovcima kao trgovištima pukovnije. Od 1821.godine komunitet Brod ima pravo na deset mjesečnih i dva godišnja sajma, a 5. svibnja 1821. dobiva vladarevo odobrenje za održavanje četiri povlaštena godišnja sajma. Za red na sajmu brinula se vojna postrojba sastavljena od po jednog časnika i dočasnika te najmanje devet vojnika. Ta grupa vojnika sprječavala je tuče, krađe i razna lupeštva. Osim toga posredovali su pri kupoprodajnim problemima. Njihovo posredovanje ilustrira slučaj sa sajma održanog u Babinoj Gredi 25.lipnja 1835.godine. Ilija Užarević iz Gundinaca prodao je vola Petru Kopiću iz Babine Grede, ali ovaj mu nije isplatio sav novac. Užarević je fizički napao Kopića. Vojna postrojba prekinula je tuču te obojici oduzela novac i vola, a naknadno su zbog remećenja reda kažnjeni za 25 udaraca batinom. Održavanje reda nije bio jedini interes vojnih vlasti na sajmovima. Sajmovi su bili i važan izvor prihoda za vojne vlasti. Oni su nadzirali svaku kupoprodaju i od toga su ubirali porez.¹⁴⁶

Obični graničari su na sajmovima najčešće kupovali i prodavali stoku, ali i proizvode svojih zadruga. To su najčešće bile drvene posude ili drugi predmeti od drva koje su graničari izrađivali u zimskim mjesecima kada nije bilo radova u polju.¹⁴⁷

Načela funkcioniranja trgovine u suprotnosti su sa načelima funkcioniranja Vojne krajine. Stvaranje uvjeta za trgovinu uzdrimalo bi vojnograničarski sustav 18. i 19.stoljeća, stoga su vojne vlasti nizom uredbi posredno i neposredno onemogućavale stvaranje tih preduvjeta. Jedina mjesta na kojima je trgovina funkcionirala bili su vojni komuniteti.¹⁴⁸

¹⁴⁴ M. Valentić, Hrvatsko-Slavonska Vojna krajina 1790-1881., str. 61.

¹⁴⁵ D. Matanović, Načela funkcioniranja unutrašnjeg tržišta Brodske pukovnije (1769.-1857.), str. 105.

¹⁴⁶ Isto, str. 106.

¹⁴⁷ Isto, str. 107.

¹⁴⁸ Isto, str. 107.

Po pitanju određivanja cijena država je imala monopol na najunosnije proizvode kao što su duhan, tekstil i sol. Tekstil je dovožen iz austrijskih predionica, a sol iz ugarskih solana. Ovi proizvodi su distribuirani u Vojnu krajinu bez ikakva utjecaja domaćih trgovaca.¹⁴⁹ Za razliku od visokih cijena proizvoda na koje država imala monopol, cijene trgovačke robe ograničene su administrativnim putem. Svaka dva mjeseca vojne su vlasti trgovcima, gostioničarima i mesarima određivale maksimalne cijene pojedinih vrsta robe –limitacije. Svako kršenje limitacija ili neisticanje cijena na ulazu u trgovinu, gostionicu ili mesnicu kažnjavalo se batinanjem i oduzimanjem prodajne dozvole. Čini se da su se cijene određivale uz pristanak graničara. Naime, visoki časnik pukovnije određivao je cijenu robe tek nakon razgovora s predstavnicima graničara iz svakog sela satnije.¹⁵⁰

Unutar granica pukovnije trgovalo se minimalno, jer je samo uređenje graničarskog područja sprječavalo razvoj unutrašnje trgovine. Graničarske zadruge funkcionirale su na principu autarkičnosti tj. samodostatnosti. Zadruga je bila proizvodna jedinica koja će težila zadovoljiti gotovo sve potrebe svojih članova. Uvjet za ovakvu narav zadruga bio je nedostatak novca koji je preduvjet trgovine jer je i roba razmjena bila zakonski zabranjena. Vojnici su za svoju službu dobivali zemlju na uživanje kao naknadu. Nedostatak novca bio je stalna pojava. Za razvitak trgovine preduvjet je otvorenost tržišta i sloboda kretanja. Zbog samodostatnosti kućnih zadruga ovo područje nije moglo biti tržište za različite proizvode jer su članovi zadruga sami proizvodili ono osnovno što im je bilo potrebno za život. Sloboda kretanja bila je ograničena zbog vojnog karaktera Granice. Kretanje su ograničavale satnijske, pukovnijske i generalne granice, za čiji su prelazak bile prijeko potrebne putne isprave. Trgovci su ih uvijek dobivali, ali je za ishođenje istih bilo potrebno svakodnevno čekanje u satnijskim uredima za odlazak na sajam u susjednu satniju. Za odlazak u drugu pukovniju trebalo je otići u pukovnijsko zapovjedništvo po putovnicu.¹⁵¹

U drugoj polovici 18.stoljeća dolazi do intenziviranja poljoprivredne proizvodnje i krčenja šuma. Na taj su se način stvorile veće poljoprivredne površine.¹⁵²

Poljoprivredni viškovi su bili jedna od rijetkih proizvoda koju su graničari mogli prodavati. Otegotna okolnost za prodaju poljoprivrednih viškova nastaje 1803.godine kada se u Vojnoj krajini uvodi institucija seoskih skladišta- magazina. Magazini su bili zajednička spremišta

¹⁴⁹ D. Matanović, Načela funkcioniranja unutrašnjeg tržišta Brodske pukovnije (1769.-1857), str. 103.

¹⁵⁰ Isto, str. 104.

¹⁵¹ Isto, str. 101.-102.

¹⁵² I. Ćosić, Cvelferija u sastavu Slavonske vojne granice 1701.-1808., str. 34.

viškova seoskih žitarica budući da su se žitarice pohranjivale u štagljevima kućnih zadruga često kvarile. Osim toga, magazini su služili kao strateške rezerve hrane koja se izdavala u slučaju gladi. Oni su predstavljali još jedno opterećenje za graničare. U mjesno su skladište orali davati najmanje po dva mjerova od svojih proizvoda. U rodnoj godini davanja su bila i veća. Zbog čestih godina gladi ova je institucija opravdala svoje postojanje Zahvaljujući njima vojna sposobnost graničara nije opadala u godinama nestašice hrane. Graničari često nisu prijavljivali točan urod pa su provođene česte vizitacije kućnih spremišta da bi se usporedila prijavljena količina žitarica i brašna sa stvarnom količinom. Viškovi su sada bili umanjeni. Od uroda se moralo ostaviti dovoljno za potrebe svoje kuće, predati određenu količinu u seoski magazin i podmiriti obveze prema svećeniku.¹⁵³ Dokument iz 1800.godine koji se tiče skladištenja poljoprivrednih proizvoda tj. seoskih magazina ukazuje da je već prije službenog uvođenja magazina takav isti postojao u Drenovcima i vršio predviđenu mu zadaću.¹⁵⁴

Uslijed povećanja poljoprivrednih površina i povećavanje boja stanovnika dolazi do povećanje proizvodnje žitarica i njihove prerade. Zbog toga dolazi do povećanja broja izgrađenih vodenica na brojnim potocima Brodske pukovnije. Vodenice – mlinovi građene su na Bosutu, Ervenici i Savi.¹⁵⁵ U Drenovačkoj satniji kod čardaka Strug nalazilo se šest vodenica. U blizini Rajeva Sela nalazile su se tri ili četiri vodenice.¹⁵⁶ Vodenice sela Vrbanje stajale su na rijeci Ljubnju i potoku Bistri. Posljednja je bila u funkciji do 1870.godine. Godine 1786. Generalna komanda izdaje zapovijed o napuštanju mljevenja pomoću vodenica, poglavito potočara, koje su bile jedan od uzroka izlivanja voda na kojima su stajale.¹⁵⁷

¹⁵³ D. Matanović, Načela funkcioniranja unutrašnjeg tržišta Brodske pukovnije (1769.-1857),, str. 102.

¹⁵⁴ I. Ćosić, Cvelferija u sastavu Slavonske vojne granice 1701.-1808., str. 131.

¹⁵⁵ Isto, str. 62.

¹⁵⁶ Isto, str. 87.

¹⁵⁷ Isto, str. 129.

9. Obrt u Brodskoj pukovnji

Obrt je početkom 18. stoljeća na prostoru Vojne granice bio slabo razvijen. Prvi obrtnici u Brodskoj pukovnji, kao i u ostatku Granice bili su kovači, kotlari i tesati. Dakle, ona zanimanja koja su ratarskom stanovništvu bila najpotrebnija. Kako su potrebe ljudi sve više rasle, a i Vinkovci su se kao sjedište pukovnije počeli sve više razvijati, tamo su se naselili obrtnici nužnih struka. Oni su bili potrebni novom stanovništvu koje nije bilo graničarsko.¹⁵⁸ Obrtnici su imali brojne povlastice među kojima je najznačajnija bila oslobođenje od vojne službe.¹⁵⁹ U drugoj polovici 18.stoljeća bilo je vrlo malo obrtnika iz redova graničara, a isto tako i stranaca. Zbog toga najviše vojne vlasti u Beču naređuju da se graničarske mladiće šalje u Austriju na učenje raznih obrata. Obrte u cehovima mogli su izučavati samo graničarski dječaci, koji nisu sposobni za vojničku službu. Graničar sposoban za vojničku službu, mogao je izučiti obrt, ali je ostao u kući. Radili su za potrebe satnije i to im se uračunavalo u rabotu. Obrtnici stranci naseljavani su prema rasporedu vojnih vlasti po potrebi u gradove i sela Granice. U prvoj polovici 19.stoljeća njemački obrtnici naseljavaju se po cijeloj pukovnji pa i u Babinog Gredi.¹⁶⁰

Obrtnici u na području Vojne granice bili su organizirani u cehove koji su se osnivali na temelju dopuštenja pojedinih zapovjednika. U drugoj polovici 18. stoljeća Marija Terezija na području svake generalkomande osniva ujedinjeni ceh u koji moraju biti učlanjeni svi posebni cehovi tog područja. Za Slavonsku krajina takav ceh je osnovan 1768. godine.¹⁶¹ Na javnim mjestima nastupali su zajedno pod zastavom ceha.¹⁶²

Godine 1807. Temeljni graničarski zakon donosi određena poboljšanja spomenutim obrtničkim cehovima. Tako je dopušteno graničarskim dječacima koji nisu tjelesno sposobni za vojnu službu, pristupiti učenju obrta u određenim cehovskim udrugama, dok je za obrte potrebne izrazito za Vojnu granicu bilo dopušteno uzimati i dječake iz siromašnijih kuća. Obrtnici i trgovci su prema zakonu iz 1807. mogli posjedovati 1-3 jutra zemlje, a prema zakonu iz 1850. 3-6 jutara. Rabotu nisu vršili već su se od nje otkupljivali novcem.¹⁶³ Godine 1859. ukinuti su cehovski obrti i uvedena je sloboda obrta, ali su ipak za Vojnu granicu zadržana neka ograničenja. Tako je graničar obrtnik mora odslužiti vojnu dužnost, zatim biti upisan u vojne jedinice, ili kao nesposoban biti oslobođen dužnosti. Morao je zatim imati dozvolu svoje zadruge

¹⁵⁸ S. Pavičić, Brodska krajina, str. 110.

¹⁵⁹ M. Valentić, Hrvatsko-Slavonska Vojna krajina 1790-1881., str. 73.

¹⁶⁰ K. Tkalac, Stuktura društva babogredske komanije i Slavonske vojne granice, str. 126.

¹⁶¹ F. Močanin, Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787., str. 55.

¹⁶² K. Tkalac, Struktura društva babogredske kompanije i Slavonske vojne granice, str. 118.

¹⁶³ Isto, str.126.

i njezino jamstvo za svoje moguće dugove. Od godine 1860. bilo je dopušteno vođenje obrta bez obzira na mjesne potrebe, ali opet samo obrtnicima koji su imali zavičajnost u Granici ili onima s posebnim dopuštanjem boravka u Granici.¹⁶⁴

9.1. Obrt u Drenovačkoj i Babogredskoj satniji

Nedugo nakon ustroja Drenovačke satnije dolazi do polagana prodora obrtnika i trgovaca. U razdoblju od 1823. do 1870. većina trgovaca i obrtnika su stranci, naseljeni Nijemci i Česi. U Jurićima je živjela jedna obitelj Nijemaca koji su bili graničari što je rijetkost za strance. U Gunji jedan Nijemac ima gostionicu 1845. godine. Sredinom 19. stoljeća u Soljanima nema ni jedan obrtnik i trgovac. U Račinovcima je jedan stranac gostioničar. U Rajevom selu koje je skelski prijelaz i granično trgovačko mjesto te parobrodska štacija (pristanište) postoji jedan obrtnik užar. Drenovci imaju tri obrtnika: njemac puškar, remenar i jedan nepoznatog zanimanja. Kako su se zakoni o obrtu počeli liberalizirati, u Drenovcima se povećao broj obrtnika i osnovano je obrtničko društvo.¹⁶⁵ Dokument iz 1842. kazuje da su u Drenovačkoj satniji postojali: krojač, postolar, opančar, bačvar, stolar, čizmar, oružar, sveukupno 12 osoba. Najviše ih se nalazilo u štapskom mjestu Drenovcima.¹⁶⁶

U Vrbanji je nešto bolja situacija po pitanju razvoja obrta, prvenstveno zbog eksploatacije šuma. 1854. godine u selu je bilo dvadesetak obrtnika i trgovaca na 137 kuća. Vidljivo je da obrt i trgovina vremenom sve više napreduju. Obrtnici Drenovačke satnije pripadaju cehu u Vinkovcima, čije je sjedište bilo u Petrovardinu. Privilegije cehovima dodjeljene su 1768. godine. 1859. ukinuti su cehovi te su transformirani u obrtničke zadruge (društva, zborove).

1785. godine u Babinoj Gredi od 177 graničarskih kuća tri su bile obrtničke. Broj obrtnika je do 1850. narastao na dvadesetak domaćih i stranih obrtnika.¹⁶⁷ 1862. godine u Vinkovcima je osnovan Obrtnički zbor. 1863. godine u Babinoj Gredi se osniva obrtničko društvo, zajedno sa obrtnicima iz Gundinaca. 1865. Osnovano je obrtničko društvo u Rajevu Selu.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Ivica Ćosić, Špenzle na strike, str. 29.

¹⁶⁵ Isto, str. 41.

¹⁶⁶ Isto, str. 42. - 43.

¹⁶⁷ Krunoslav Tkalac, Vinkovci kao sjedište sedme Brodske regimente i devete kumpanije, Godišnjak ogranka Matice hrvatske Vinkovci br. 55, Vinkovci 1966./67, str 75.

¹⁶⁸ Ivica Ćosić, Špenzle na strike, str. 47.

10. Sanitarni kordon u Brodskoj pukovnji

Vojna granica imale je osim vojne i mnoge različite funkcije. Ona je bila i sanitarni kordon. Patentom cara Karla VI. iz 1710. označen je početak uspostavljanja sanitarnog kordona.¹⁶⁹ On je zauzimao uzak pojas uz Savu te je bio prvenstveno brana krijumčarima robe te zapreka bolestima koje su prelazile iz Osmanskog carstva.¹⁷⁰ Naredbom iz 1766. zabranjuje se slobodno ulaženje ljudi i životinja te unošenje robe u Monarhiju osim na za to predviđenim mjestima. Malobrojna mjesta preko koji je bio dozvoljen prijelaz bila su kontumaci. Kontumaci su bili osmišljeni kao središta sanitarne kontrole te karantenske postaje za ljude, stogu i robu pristiglu iz Osmanskog Carstva, a njima je upravljala Sanitetska komisija iz Osijeka. Vrijeme boravka u karanteni bilo je točno određeno. 60-ih godina 18. stoljeća bilo je propisano da u vrijeme kuge karantena traje 84 dana, u vrijeme nagovještaja kuge 42 dana, a u doba bez opasnosti 21 dan. Sanitetski normativ iz 1770. godine određuje karantenu od 42 dana u periodu opasnosti, 28 dana u vrijeme sumnje u moguću pojavu kuge, te 21 dan u razdoblju bez zaraze. Adam Chenot 1785. godine još skraćuje taj period tako da u vrijeme haranja pošasti karantena traje 21 dan, u vremenu mogućeg izbijanja 10 dana, a potpuno se ukida u vrijeme kad u Osmanskom Carstvu nema epidemija. Roba je, ovisno o vrsti, imala različito vrijeme preventivnog boravka u kontumacu, a dok je roba boravila u karanteni vlasnici su za nju plaćali ležarine. Tako je karantena, osim preventivne, imala i značajnu ulogu pri punjenju vojne blagajne.¹⁷¹

Osim kontumaca postojali su i rašteli koji su uspostavljeni 1768. godine. Rašteli su bili postavljeni nešto gušće uz granicu te manji od kontumaca.¹⁷² Na njima nije bio dozvoljen prijelaz već samo komunikacija i izmjena dobara. Rašteli Brodske pukovnije nalazili su se u Rajevom Selu, Županji i Šamcu. Na raštelima je bila moguća komunikacija, ali ne i direktan kontakt ljudi i robe. Naime, trgovina ili drugi vidovi komunikacije obavljani su u prostoriji koja je dvijema rešetkama bila podijeljena na tri odvojena prostora. U središnjem prostoru službenik raštela je, kao posrednik, prihvaćao robu od jednog trgovca i predavao je drugome, a isto tako je prenosio novac od jednog k drugome. Raštele su obično koristili trgovci koji su išli na tjedne sajmove, te nisu mogli propisno vrijeme provesti u karanteni. U njima se trgovalo robom koja nije mogla prenijeti zarazne bolesti.¹⁷³

¹⁶⁹I. Ćosić, Cvelferija u sastavu Slavonske vojne granice 1701.-1808., str. 35.

¹⁷⁰D. Matanović, O nekim aspektima sanitarnog kordona u Babogredskoj satniji, str. 113.

¹⁷¹Isto, str. 114.

¹⁷²I. Ćosić, Cvelferija u sastavu Slavonske vojne granice 1701.-1808., str. 34.

¹⁷³D. Matanović, O nekim aspektima sanitarnog kordona u Babogredskoj satniji, str. 117.

U svakom kontumacu i njegovoj filijali reštelu održavaju se tjedni sajmovi koji na granici s Bosnom pružaju veliku živost i šarolikost. Kada bi zdravstveno osoblje kontumaca proglasilo karantensko stanje, zamirala bi živost na granici.¹⁷⁴ Kontuminac u Bordu oduvijek ima najživlji promet s Bosnom.¹⁷⁵

Zanimljivo je da je kordon često bio vrlo prometno područje kojim su nesmetano prolazili i sultanovi podanici. Naime, kordonom je prolazila kopitnica (Treppel Weg), put za zaprege koje su vukle brodove krcate robom iz Južne Ugarske. No kopitnicu su koristili i trgovci iz Osmanskog Carstva. Podmićući graničare na čardacima trgovci su sebi omogućili brži i jednostavniji način prijevoza velikih količina robe. Na taj način sanitarni kordon, prvotno namijenjen sprječavanju prelaska ljudi i roba, postaje prostor po kojemu ljudi i roba iz Osmanskog Carstva gotovo u potpunosti slobodno fluktuiraju.¹⁷⁶ Stoga, donoseći odredbe o uređenju vojničkog puta 28.prosinca 1782.godine, Slavonska generalkomanda je čak razmotrila prijedlog da uz naknadu dopusti slobodna vuča turskih brodova po kopitnici.¹⁷⁷

10.1. Čardaci

Na uskom pojasu uz Savu nalazili su se čardaci, fortifikacijski objekti izgrađeni tijekom 18. i 19. stoljeća. I oni su bili sastavni dio sanitarnog kordona Vojne granice. Po završetku ratova s Osmanlijama i zbog pomicanja granice južnije, neki su čardaci uz rijeku Bosut ubrzo nestali. Usporedno s tim na početku 18.stoljeća podizali su se novi, uz pomoć mjesnog stanovništva i vojske. Na taj se način povećavao broj vojnih utvrđenja pokraj Save.¹⁷⁸ Početkom 18.stoljeća čardaci su međusobno bili udaljeni između jedan i tri sata. Nakon ustroja pukovnija sredinom 18.stoljeća granično je područje osigurano gustom mrežom čardaka, a međusobna udaljenost smanjena je na otprilike pola sata hoda. Prvi čardaci ucrtani na karti graničnog područja 1699.stekli su i svoja imena, najprije po najbližem selu, a kasnije po nekom znamenitijem prirodnom obilježju. Neki su čardaci dobili imena po toponimima sa suprotne, bosanske granice. Broj i raspored čardaka mijenjao se zbog položaja ili zbog dotrajalosti konstrukcije čardaka.¹⁷⁹

¹⁷⁴ M. Valentić, Hrvatsko-Slavonska Vojna krajina 1790-1881., str. 60.

¹⁷⁵ Isto, str. 61.

¹⁷⁶ D. Matanović, O nekim aspektima sanitarnog kordona u Babogredskoj satniji, str. 121.

¹⁷⁷ Isto, str. 122.

¹⁷⁸ I. Mažuran, Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702.godine, str.72.

¹⁷⁹ J. Kljajić, Vojnokraiški čardaci u Slavnosko-srijemskom posavlju u 18.i 19.stoljeću, Povijesni prilozi 22, Hrvatski institut za povijest, Podružnica Slavonije, Srijema i Baranje, Zagreb 2002., str. 135.

Čardaci su se uglavnom nazivali po imenima sela iz kojih su graničari dolazili stražariti, premda su ta sela bila udaljena i po nekoliko kilometara od Save.¹⁸⁰

Nakon dvaju ratova na zapadu (Nasljednog i Sedmogodišnjeg) protiv Prusa, Francuza i njihovih saveznika, car Josip II. ponovno se okreće prema istoku i Osmanlijama. Sklopivši savez s ruskom caricom Katarinom II. a uviđajući slabost Osmanlija u rusko-turskom ratu 1768.-1774. godine, i sam počinje dalekosežne pripreme za budući rat. S tim počinje i posao kartiranja Slavonske vojne granice 1780. godine. Taj posao je poznat kao „Jozefinska izmjera“, a nastavak je velikog posla započetog nekoliko desetljeća ranije. Tom prigodom u karte su unijeti svi čardaci na prostoru granice. Brodska pukovnija imala je tada 93 čardaka. Gradiška je imala 76, a Petrovaradinska 76, što je ujedno i najveći broj čardaka u 18. stoljeću.¹⁸¹ Početkom 19. stoljeća broj čardaka Brodske pukovnije smanjio se za tri, pa je na tom području tada postojalo 90 čardaka.¹⁸²

Pukovnijsko zapovjedništvo u Vinkovcima vodilo je brigu o svim pitanjima života svoga žiteljstva, a najprije o sigurnosti i čuvanju granica prema Osmanskom Carstvu. Zbog toga su se i u mirno doba održavale straže na graničnoj crti s Bosnom.¹⁸³ Satnije Brodske pukovnije u 18. stoljeću su čuvale granični odsjek od ušća Orljave na zapadu do Morovića i Strošinaca tj. do ušća Bosuta u Savu i granice s Petrovaradinskom pukovnijom, na istoku.¹⁸⁴ Veći čardaci s glavnim stražama bili su u Brodskoj Skeli, u Klakaru, Svilaju, Šamcu, Županji i Rajveu Selu. Manje straže, nazvane i „međustraže“, stajale su u manjim čardacima, u Mamiću. Brodca, Mrsunji, Glogovi, Poljancu, Mlinima, Jarugama, Prudu, Dubočici, Bogazu, Ugljari, Topoli, Mariću, Berčkoj i Račinovcima.¹⁸⁵ Razmak od jednog do drugog čardaka iznosio je u prosjeku 1 600 metara. U odnosu na spomenuti razmak, ako bi kojim slučajem kao znak opasnosti bila ispaljena puška na čardaku Jasenovac (prvom u nizu) prvi do njega ispalio bi odmah hitac i tako redom od čardaka do čardaka, da bi se tako za nekih dvadesetak minuta našla cijela obrana pored Save i Bosuta sve do Morovića u stanju pripravnosti.¹⁸⁶

Prve čardake gradilo se u četvrtastom obliku drvenim materijalom i postavljano se na četiri ili više debelih stupova. Stupove čardaka postavljalo se na visinu oko tri metra iznad okolnog zemljišta, da bi se s njih moglo bolje motriti, zaštititi od poplave i uspješnije braniti u

¹⁸⁰ I. Mažuran, Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702. godine, str.72.

¹⁸¹ I. Ćosić, Cvelferija u sastavu Slavonske vojne granice 1701.-1808., str. 62.

¹⁸² Isto, str. 116.

¹⁸³ Skupina autora, Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća, Brodska pukovnija, str. 29.

¹⁸⁴ D. Matanović, O nekim aspektima sanitarnog kordona u Babogredskoj satniji, str. 118.

¹⁸⁵ Skupina autora, Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća, Brodska pukovnija, str. 29.

¹⁸⁶ I. Mažuran, Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702. godine, str.71. - 72.

slučaju iznenadnog napada. Ovako podignuti čardaci bili su spojeni sa zemljom pokretnim ljestvama, koje su se, ako je bilo potrebno učvrstile za čardak.¹⁸⁷

Veći čardaci su bili na kat. Prizemlje se sastojalo od jedne poveće i jedne do dvije manje prostorije, dok je na katu bila samo jedna veća, središnja prostorija, oko koje se na sve četiri strane nalazila šetnjica, odakle je straža motrila cijeli okoliš. Čardak je pokrivaio krov na četiri vode nisko pušten i na šetnicom da bi zaštitio stražare od vjetra i kiše, u zimsko doma i od snijega.¹⁸⁸

Jedna je satnija tijekom 18.stoljeća davala stražu na šest čardaka, a u 19. stoljeću i više njih. Na stražu se kretalo subotom ujutro i ostajalo sedam dana.¹⁸⁹

Posada čardaka zbog malobrojnosti (6-12) stražara rijetko se kad upuštala u otvorene sukobe s neprijateljem. Najčešće su samo davali uzbune. S vremenom su ustanovljene tri vrste znakova (jedan svjetlosni i dva zvučna): signal vatrom, pucnjem i zvonjavom na crkvama. Svjetlosni signali uglavnom su korišteni noću, a zvučni i noću i danju. Ustrojba čardaka sastojala se u tome da su svaki od tih načina uzbune prihvaćali određenim redoslijedom susjedni čardaci te se skupljala vojska na obranu i opominjala stanovništvo na oprez. Osim svjetlosnim i zvučnim signalima, veza među čardacima održavana je ophodnjom stražara te osobnim prijenosom vijesti konjima ili plovilima.¹⁹⁰

10.1.1. Kordonska služba u Babogredskoj satniji

Formalno uređenje sanitarnog kordona završeno je uredbama Marije Terezije o kugi i konutmacima iz 1770.godine. Tim uredbama sanitarni se kordon u potpunosti daje na upravljanje vojsci, a graničari se obvezuju na besplatno vršenje kordonske službe. Upravo je kordonska služba ili vršenje straže uz granicu bilo najteža vojnička obaveza graničara slavonskih pukovnija. Od ukupno 262 dana vojne službe u godinama bez rata, na aktivnosti vezane uz kordon utrošeno je 192 dana. Tako Babogredska satnija također je davala stražu za šest čardaka. Prvotno je Babogredska satnija nadzirala čardake Dubočica, Kesten, Dubravica, Liskovac, Struga i Brist, grdi čardak na poluotoku Brezovica. On je bio od posebne važnosti jer je na tom mjestu Sava

¹⁸⁷ J. Kljajić, Vojnokraiški čardaci u Slavonsko-srijemskom posavlju u 18.i 19.stoljeću, str. 134.

¹⁸⁸ I. Mažuran, Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702.godine, str.72.

¹⁸⁹ K. Tkalac, Babogredska kumpanija u sastavu brodske graničarske regimente, str. 36.

¹⁹⁰ J. Kljajić, Vojnokraiški čardaci u Slavonsko-srijemskom posavlju u 18.i 19.stoljeću, str. 134.

zbog nanosa šljunka bila prilično plitka te se mogla prijeći i pješice.¹⁹¹ Čardaci babogredske satnije počinjali su gledana od zapada: Dubočica, Brezovica, Dubravica, Kesten, Liskovac, Struga, Nova-Struga i Brist. Na Brezovici je bio podoficir, zapovjednik straže.¹⁹² Koronsku službu davale su štacije Babina Greda i Gundinci kao jedna komnanija. Straža je morala prije polaska prisustvovati u crkvi na misi. Na savsku stražu izlazilo je od 33 - 38 vojnika sa kapralom.¹⁹³

Broj vojnika s dočasnikom kao zapovjednikom u jednoj smjeni kordonske straže bio je obično 30 do 40 graničara. U vrijeme neposredne opasnosti kordonske straže su se udvostručavale. U periodu bez direktne opasnosti broj graničara na pojedinom čardaku varirao je od 5 do 10, ali on je, kako potvrđuje dopis zapovijedanja Babogredske satnije kapetana Relkovića zapovjedništvu pukovnije, mogao biti i manji. Relković piše o potrebi da na napušteni čardak Savica pošalje bar tri vojnika. Straža se mijenjala svake subote. Stražarilo se danonoćno, s tim da se danju naizmjenice odmaralo po pola posade dok su noću svi morali biti budni i na oprezu. Slučaj nemarnosti graničara na straži sankcionirao je 10.artikul Vojno-kaznenog zakonika: „Koji bi na čardaku spavao ili u taboru ili garnizonu otišao ili sa svog mjesta ode prije nego li bude promijenjen. Takvoga se ima strijeljati.“ Osim nemarnosti na straži vojne vlasti bilježe i veliku nebrigu za oružje. Pregled oružja proveden u Babogredskoj satniji prije smjene straže 22.1.1823. pokazao je da skoro nijedan graničar nije donio ispravnu pušku, a neki se usude dolaziti i bez puške.¹⁹⁴

Kao istaknuta stražarska mjesta služile su i vodenice na Savi. Zbog te činjenice, ali i zbog samozaštite i vodeničari su morali biti naoružani. Povremeno su na vodenice smještane redovne straže. Tako je 19.studenog 1837.godine na stražu na vodenicu trebao ići graničar Matko Vuković iz Babine Grede, ali one nije otišao nego je poslao nenaoružanog brata. Vodenicu su napali i orobili dva „turčina“. Zbog nemarnost Mato Vuković je kažnjen kaznom „šest puta kroz 300 momaka gore-dole“ tj.kažnjen je sa 3 600 udaraca batinom. Sličan se slučaj zbilo i 13.siječnja 1807.godine kada su na vodenici kao stražari bili Antun Mesničić i Ilija Matić. Prvi je na stražu došao s neispravnom puškom, a drugi je mijenjao brata i bio bez naoružanja. Istu večer su dva Turčina došla samljjeti brašno na vodenicu. Budući da stražari nisu bili naoružani nisu ih mogli protjerati već su se „pomišali“. Zbog toga je Antun Mesničić kažnjen s „6 puta kroz 100 ljudi“, a Ilija Matić je kažnjen sa 40 udaraca batinom. Zbog čestih pljački i nesigurnosti,

¹⁹¹ D. Matanović, O nekim aspektima sanitarnog kordona u Babogredskoj satniji, str. 117.

¹⁹² K. Tkalac, Babogredska kumpanija u sastavu brodske graničarske regimente, str. 36.

¹⁹³ Isto, str. 37.

¹⁹⁴ D. Matanović, O nekim aspektima sanitarnog kordona u Babogredskoj satniji, str. 117. – 119.

vodeničari sa Save su od sredine 18.stoljeća tražili da podignu svoje mlinove u blizini čardaka. Vodeničari iz Babine Grede od zapovjedništva svoje satnije takvu su dozvolu dobili u travnju 1823.godine.¹⁹⁵

Iako su stražari morali biti stalno na oprezu, svoje dužnosti često nisu shvaćali ozbiljno. Cordons Instruction za 6. Babogredsku satniju 6.ožujka 1828. tvrdi da se moglo vidjeti kako stražari pale vatre i divane. Zbog toga lopovi s one strane prelaze na mjestima gdje vide da nema vatre. Zbog toga su časnici i dočasnici često provodili kontrolu kordonskih straži kapetan Relković je od svojih časnika tražio da nikada ne vjeruju stražarima nego da ih stalno kontroliraju, posebno noću, za lošeg vremena ili kad je Sava toliko niska da se može prijeći konjem ili pješice. Zapovjednik satnije je dva puta tjedno vizitirao kordonsku liniju, dok je patrol komandant morao svaku noć odlaziti u kontrolu, te još sva puta tjedno po danu. Stoga se čitav sustav oslanjao na časnike i dočasnike kao zapovjednike, oni časnici i dočasnici koji kordonskoj službi nisu prilazili ozbiljno i savjesno bili su još oštrije kažnjavani. Dočasnik, zapovjednik čardaka bio je dužan kod promjene straže izvijestiti o svim promjenama i štetama nastalim na čardaku i nasipu za trajanja njegove dužnosti, te na taj način pokazati da je upoznat sa svim zbivanjima na kordonu koja su se dogodila za vrijeme njegova zapovijedanja posadom čardaka. Najvišu kontrolnu razinu na kordonu predstavljali su zapovjednici kordona, visoki časnici čija se nadležnost protezala nad jednom pukovnijom. Za svoj rad su odgovarali pukovniji, generalkomandi i Dvorskom ratnom vijeću. Osnovna dužnost zapovjednika kordona bila je da dva puta tjedno prođe čitavu liniju kordona svoje pukovnije i pritom popravi sve uočene nedostatke. Zapovjednik kordona bio je dužan održati pismenu ili usmenu komunikaciju s turskim zapovjednicima kako bi zajednički otkrili moguću prijetnju mjestima nad kojima su nadležni. Osim tih konkretnih zadataka zapovjednik, kao osoba koja predstavlja instituciju kordona, čini zajedno s upravom kontumaca i službama iz unutrašnjosti Monarhije (kao što je npr. Kraljevska ugarska direkcija za sol) organizaciju koja je štitila Carstvo i njegov ekonomski sustav od priljeva kriumčarske robe i novca iz Osmanskog carstva.¹⁹⁶

Krijumčarenje i prodaja turske soli prevlačila je najveću pozornost vojnih vlasti i od njih iziskivala velike organizacijske napore kako bi je spriječili. Krijumčarima soli se narušavao državni monopol na prodaju soli, te se stoga krijumčarenje smatralo za jedan od najtežih prijestupa u Vojnoj krajini. Prijestupnici uhvaćeni u krijumčarenju na području Brodske pukovnije bili su najčešće kažnjavani s po 20 godina zatvora u vlažnim podrumima tvrđave

¹⁹⁵ D. Matanović, O nekim aspektima sanitarnog kordona u Babogredskoj satniji, str. 119.-120.

¹⁹⁶ Isto, 120. - 121.

Brod. Vojne vlasti su smatrale da se krijumčarenje ne može izvesti bez znanja i pomoći stražara na kordunu, stogu su, radi onesposobljavanja veze krijumčara i krajišnika, straže jedne satnije bile postavljene na stražararski odsjek drugih satnija. Tako su npr. Krajišnici Babogredske satnije stražarili na odsjeku granice sela Bošnjaka Županjske satnije. Kao jedna od mjera sprječavanja krijumčarenja bila je i vizitacija krajiških kuća. Časnici su pri vizitacijama pregledavali količinu soli koju je pojedina kuća posjedovala. Ako bi se utvrdilo da je sol kupljena od krijumčara, domaćin kuće bio bi izbatinan, a vijest o kažnjavanju je čitana u svim satnijama Slavonske granice kako bi poslužila kako primjer.¹⁹⁷

Iz svega navedenog uočljivo je da je institucija sanitarnog kordona u Vojnoj krajini, osim preventivne i sigurnosne uloge, imala i ulogu čvrste kontrole kretanja stanovništva Krajine te njihovih gospodarskih aktivnosti. Sanitarni kordon s vremenom je postala institucija koja je više priječila stanovnicima Vojne krajine da prijeđu na bosansku stranu Save, negoli je priječila osmanskim podanicima da uđu u Habsburšku Monarhiju.¹⁹⁸

10.1.2. Kordonska služba u Drenovačkoj satniji

Osamdesetih godina 18.stoljeća na području od sela Bošnjaka do sela Gunje bilo je 16 čardaka. Na području Drenovačke i Morovičke satnije od sela Gunje do tvrđave Rača bilo je 18 čardaka. Nije poznato na kojima je od njih Drenovačka satnija davala kordonsku stražu, ali je za pretpostaviti da su to bili čardaci od Gunje do Morovića.¹⁹⁹

Na području Drenovačke satnije postojalo je 1780.godine od atara sela Gunje do kraja atara sela Jamine 14 čardaka. Nosili su imena: Brizna, Strug, Ranovača, Prohod, Bogaz, Novi, Stupanj, Subotište, Ada, Lisačka, Wiethaus.²⁰⁰

Nakon što je Drenovačka satnija pripala Brodskoj pukovnji čardaci u sklopu Drenovačke satnije prostirali su se od Jamine tj.atara sela Račinovaca do sela Bošnjaka. Nizove čardaka nisu popunjavali samo graničari drenovačke satnije, već je dio njih zbog brojnosti popunjavan graničarima iz satnija u zaleđu koje su graničile sa Provincijalom tj. Komletinačka i Vinkovačka satnija. Brodska pukovnija je tako 1808.dobila pod svoju upravu 4-6 novih čardaka.²⁰¹

¹⁹⁷D. Matanović, O nekim aspektima sanitarnog kordona u Babogredskoj satniji, str. 122.

¹⁹⁸ Isto, str. 122.-123.

¹⁹⁹ I. Ćosić, Ivica, Cvelferija u sastavu Slavonske vojne granice 1701.-1808., str. 62.

²⁰⁰ Isto, str. 87.

²⁰¹ Isto, str. 127. - 128.

11. Zaključak

Zaključno se može reći da jedinstvena uprava na području Hrvatsko–slavonske vojne granice teško da je mogla zaživjeti, jer je prethodna uprava na tom prostoru imala mnogo lokalnih specifičnosti koje se nisu mogle lako izjednačiti jednom odredbom o preustroju Granice. Isto tako, Brodska pukovnija, kao upravno–vojna tvorevina nastala sredinom 18. stoljeća nije uspjela zaživjeti u onom smislu u kojem je bila zamišljena. Unatoč brojnim reformama u svrhu povećanja učinkovitosti iste, sustav koji se temeljio na nizu kontradiktornosti nije mogao biti konkurentan s obzirom na ostatak vojske europskih monarhija. Sama brojnost odredbi i zakona o preustroju indikator je nefunkcionalnosti sustava. Istim odredbama i zahtjevima stanovnicima Granice život je bio strogo kontroliran u svim njegovim segmentima: od načina života od ograničavanja djelatnosti na poljoprivredu koje će kasnije popustiti jer su vlasti uvidjele da je nužno prijeći s naturalne na novčanu privredu, te se počinju razvijati trgovina i obrt što je na satnijskoj razini vidljivo na povećanju broja vodenica jer su se i razvojem poljoprivrede koji je uslijedio počeli stvarati poljoprivredni viškovi. Strogo kontroliran život stanovnika Granice očituje se još i u nužnosti ispunjavanja vojnih i civilnih obaveza te poštivanja pravila ponašanja uslijed čijeg bi neispunjavanja došlo do javnog batinanja kao kazne. O slobodnom ponašanju graničara teško da se moglo govoriti. Proučavajući upravu u satnijama i količinu činovnika i vojnih službenika također se može zaključiti isto. Sustav školstva relativno je dobro funkcionirao. Nakon „Općeg školskog reda“ Marije Terezije osnovane su trivijalke u Babogredskoj i Drenovačkoj satniji, no broj djece nije bio zavidan jer stanovnici Granice nisu obrazovanju pridavali veliku važnost nego su na obrazovanje gledali kao na još jedan u nizu troškova kojih je već bio previše. No unatoč svim ovim nepogodnim okolnostima Brodska je pukovnija postojala preko jednog stoljeća. Njezina važnost bila je u tome što je taj dio monarhiji davao vojsku, bila je organizirana na principu autrakije, tj. samodostatnosti, tako da je samo sebe financirala i opskrbljivala. Stoga, organizaciju Brodske pukovnije ponajviše karakterizira složenost na svim područjima. Gledano iz današnje perspektive, Vojna je granica ostavila snažan pečat na kulturu žitelja spomenutoga kraja.

LITERATURA

1. Čelep, Lazar, Stanovništvo Brodske regimente u 18. i 19. stoljeću, Godišnjak pododbora Matice hrvatske 4, Vinkovci 1965.
2. Ćosić, Ivica, Cvelferija u sastavu Slavonske vojne granice 1701.-1808., vlastita naklada, Vrbanja 2003.
3. Ćosić-Bukvin, Ivica, Špenzle na strike, Vlastita naklada, Vrbanja 2004.
4. Horvat, R., Slavonija I i II, Privlačica, Vinkovci 1994.
5. Iveljić, I., Hrvatska povijest u 19.stoljeću - Banska Hrvatska u Vojna krajina od prosvijećenog apsolutizma do 1848.godine, , Leykam international d.o.o., Zagreb 2010.
6. Kaser, Karl, Slobodan seljak i vojnik, II., Naprijed, Zagreb 1997.
7. Kljajić, Josip, Ustroj Slavonske vojne granice u 18.stoljeću, Glasnik arhiva Slavonije i Baranje 6, Hrvatski institut za povijest, Slavonski Brod, Osijek 2006.
8. Kljajić, Josip, Vojnokraiški čardaci u Slavnosko-srijemskom posavlju u 18.i 19.stoljeću, Povijesni prilozi 22, Hrvatski institut za povijest, Podružnica Slavonije, Srijema i Baranje, Zagreb 2002.
9. Mažuran, Ive, Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702.godine, Državni arhiv u Osijeku, Osijek 2005.
10. Matanović, Damir, Načela funkcioniranja unutrašnjeg tržišta Brodske pukovnije (1769.-1857.) , Povijesni prilozi 22., 97.-108.Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2002.
11. Matanović,Damir, O nekim aspektima sanitarnog kordona u Babogredskoj satniji, Godišnjak za kulturu, umjetnost i društvena pitanja 19, Matica hrvatska Vinkovci, Vinkovci 2002.
12. Močanin,Fedor, Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787., Vojna krajina, Povijesni pregled-, historiografija-rasprave, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1984.
13. Matasović, Josip, Iz prošlosti Vinkovaca i Brodske regimente, Slavonica, Vinkovci 1994.
14. Uješanović – Ostrožinski, Ognjeslav, Kućne zadruge & Vojna krajina, Školska knjiga – Stvarnost, Zagreb 1988.
15. Pavičić, Stjepan, Brodska krajina, Brodska granica, Godišnjak 6 Matice Hrvatske, Vinkovci 1968.
16. Pavličević, Dragutin, Hrvatske kućne zadruge I. (do 1881.), Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2010.
17. Pavličević, Dragutin, Krajiško zadružno zakonodavstvo 1807-1889., Zavod za hrvatsku povijest, vol.25, Zagreb 1992.

18. Skupina autora, Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća, Brodska pukovnija, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 1999.
19. Tkalac, Krunoslav, Babogredska kumpanija u sastavu brodske graničarske regimente, Vlastita naklada, Županja, 1970.
20. Tkalac, Krunoslav, Struktura društva babogredske kompanije i Slavonske vojne granice, Godišnjak 6 Matice Hrvatske, Vinkovci 1968.
21. Tkalac, Krunoslav, Vinkovci kao sjedište sedme Brodske regimente i devete kumpanije, Godišnjak ogranka Matice hrvatske Vinkovci br. 55, Vinkovci 1966./67.
22. Tkalac, Krunoslav, Školstvo Slavonije u 18. i 19. Stoljeću/Mijat Stojanović 1818.-1881., vlastita naklada, Županja 1973.
23. Valentić, Mirko, Hrvatsko-Slavonska Vojna krajina 1790-1881., Vojna krajina, Povijesni pregled-, historiografija-rasprave, Zagreb 1984.
24. Von Tube, Friedrich Wilhwm, Slavonija i Srijem 1777./1778. Državni arhiv u Osijeku, 2012.
25. Brodska graničarska pukovnija. Preuzeto sa:
<http://arhinet.arhiv.hr/Generated/Pages/Stvaratelj.PublicDetails.aspx?ItemId=7968>
26. Školstvo u Brodskoj pukovnji. Dostupno na:
<http://sokacgranicar.blogger.hr/post/skolstvo-u-brodskoj-regimenti/1389223.aspx>